नेपालभाषाको शिक्षामा प्रयोगसम्बन्धी अध्ययन प्रतिवेदन

कीर्तिपुर नगरपालिका

(आ.व.२०७४/२०७५)

प्रतिवेदक

उपप्रा. सिद्धिबहादुर महर्जन

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

भाषा आयोग

शङ्खमूल, काठमाडौँ

बोधार्थ :

कीर्तिपुर नगरपालिका प्रमुख मार्फत

शिक्षा समिति

की.न.पा. कार्यालय

कीर्तिपुर नगरपालिकाको नक्सा

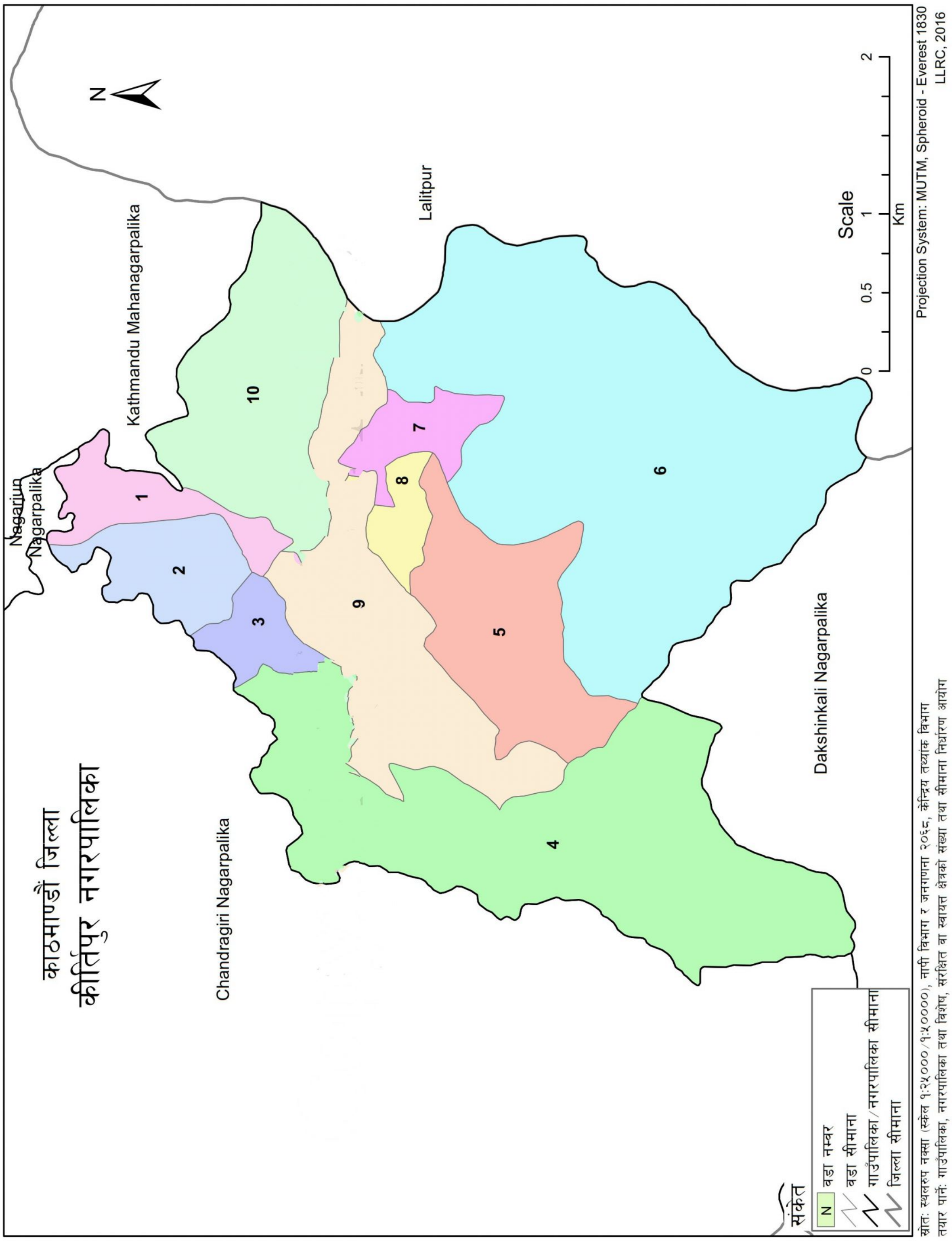

विषयसूची

पृष्ठ

अध्यायः १

अध्ययनको परिचय

१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	कीर्तिपुर नगरपालिकामा अध्ययन सन्दर्भ	२
	१.२.१ कीर्तिपुर नगरपालिकाको परिचय	२
	१.२.२ कीर्तिपुर नगरपालिकाको भाषिक परिवेश	३
१.३	उद्देश्यहरू	१०
	१.३.१ समुदाय तथा विद्यालयमा मातृभाषाको प्रयोग छनौटको आधार पहिचान	११
१.४	पूर्वकार्य समीक्षा	११
१.५	अध्ययन विधि	१५

अध्यायः २

मातृभाषाहरूको स्तर पहिचान

२.१	परिचय	१८
२.२	सूचनाहरूको विश्लेषण र व्याख्या	१८
२.३	नक्साङ्कनको आधारभूत सूचना	१९
	२.३.१ समुदायमा भाषा प्रयोगको अवस्था	१९
	२.३.२ आफूले बोल्ने भाषा वा भाषाहरू	२१
	२.३.३ मातृभाषाको स्थिति	२३
	२.३.४ श्रीमान् श्रीमतीले आपसमा बोल्ने भाषा र भाषाहरू	२५
	२.३.५ बालबालिकाहरू आपसमा बोल्ने भाषा वा भाषाहरू	२७
	२.३.६ बालबालिकाले जानेका भाषा वा भाषाहरू	२९

२.३.७ हजुरआमासँग बालबालिकाले बोल्ने भाषा वा भाषाहरू ३१

२.३.८ हजुरबुबापुस्ता र बालबालिकाकाबिच प्रयुक्त भाषाहरू ३३

२.३.९ हजुर आमाले बालबालिकासँग बोल्ने भाषा ३४

२.३.१० बुबासँग बालबालिका अर्थात् छोराछोरीहरूले बोल्दा प्रयोग हुने भाषा ३६

२.३.११ आमाले बालबालिकासँग/छोराछोरीसँग बोल्ने भाषा ३८

२.३.१२ बुबाले बालबालिका/छोरा छोरीहरूसँग बोल्ने भाषा वा भाषाहरू ४०

२.३.१३ घरमा बोलिने भाषाहरू ४१

२.३.१४ समुदायभित्रको सम्पर्क भाषा ४३

२.३.१५.बजारमा किनमेल गर्दा बोलिने भाषा ४५

२.३.१६.औपचारिक कार्यक्रमका बोलिने भाषा वा भाषाहरू ४७

२.३.१७ धार्मिक रीतिरिवाजको भाषा ४८

२.३.१८ विद्यालयमा पठनपाठन हुने भाषा वा भाषाहरू ५०

२.३.१९ अनौपचारिक शिक्षाको माध्यम भाषाहरू ५२

२.३.२० उच्च शिक्षामा पठनपाठन हुने भाषा ५४

२.३.२१ सरकारी कार्यालयहरूमा प्रयोग हुने भाषाको स्वरूप ५६

२.३.२२ समुदाय बाहिरको व्यक्तिसँग सम्पर्कको माध्यम भाषा ५८

अध्यायः ३

नेवारी भाषाको शिक्षामा प्रयोग सम्भाव्यताको अध्ययन

३.१ विद्यार्थीको भाषिक सक्षमता परीक्षण ६१

३.२ विद्यार्थीको भाषिक सक्षमता परीक्षणको विद्यालयत स्थिति ६१

३.२.१ श्री हिल टाउन मावि ६१

३.२.२ श्री बालकुमारी मा.वि. कीर्तिपुर ६२

३.२.३ जनसेवा मा.वि. ६३

३.३ शिक्षामा नेवारी भाषाको प्रयोगसम्बन्धी प्राप्त अभिमत ६४

३.३.१ प्रअसँगको अन्तर्वार्तामा आधारित ६४

३.३.२ शिक्षकसँगको अन्तर्वार्तामा आधारित ६५

३.३.३ अभिभावकहरूसँगको अन्तर्वार्तामा आधारित ६९

३.३.४ कक्षा अवलोकनमा आधारित ७०

अध्याय : ४

सारांश, निष्कर्ष तथा सुझाव

४.१ सारांश ७१

४.२ निष्कर्ष ७४

परिशिष्ट

तालिका सूची

पृष्ठ

तालिका १	कीर्तिपुर न.पा. को जनसंख्या तथा भाषिक वक्ता	५
तालिका २	अध्ययन विधि तथा नमूना छनोट	१६
तालिका ३	समुदायमा भाषा प्रयोगको अवस्था	१९
तालिका ४	आफूले बोल्ने भाषा वा भाषाहरू	२१
तालिका ५	समुदायमा बोलिने मातृभाषाहरू	२४
तालिका ६	श्रीमान् श्रीमतीले आपसमा बोल्ने भाषा वा भाषाहरू कुन कुन हुन्	२५
तालिका ७	बालबालिकाहरूले आपसमा बोल्ने भाषा वा भाषाहरू	२७
तालिका ८	बालबालिकाले जानेका भाषा वा भाषाहरू	२९
तालिका ९	हजुरआमासँग बालबालिकाले बोल्ने भाषा वा भाषाहरू	३१
तालिका १०	हजुरबुबासँग बालबालिकाले बोल्ने भाषा वा भाषाहरू	३३
तालिका ११	हजुरआमाले बालबालिकासँग बोल्ने भाषा वा भाषाहरू	३५
तालिका १२	बुवासँग बालबालिकाले बोल्ने भाषा वा भाषाहरू	३७
तालिका १३	बुबासँग बालबालिकाले बोल्ने भाषा वा भाषाहरू	३८
तालिका १४	बुवाले बालबालिकासँग बोल्ने भाषा वा भाषाहरू	४०
तालिका १५	घरमा बोलिने भाषा वा भाषाहरू	४२
तालिका १६	समुदायभित्रको सम्पर्क भाषा वा भाषाहरू	४३
तालिका १७	बजारमा किनमेल गर्दा बोलिने भाषा वा भाषाहरू	४५
तालिका १८	औपचारिक कार्यक्रममा बोलिने भाषा वा भाषाहरू	४७
तालिका १९	धार्मिक रीतिरिवाजको भाषा वा भाषाहरू	४९
तालिका २०	विद्यालयमा पठनपाठन हुने भाषा वा भाषाहरू	५०
तालिका २१	अनौपचारिक शिक्षामा पठनपाठन हुने भाषा वा भाषाहरू	५३
तालिका २२	उच्च शिक्षामा पठनपाठन हुने भाषा वा भाषाहरू	५५
तालिका २३	सरकारी कार्यालयहरूमा कुन भाषा वा भाषाहरू	५७
तालिका २४	समुदायबाहिरको व्यक्तिसित सम्पर्कको भाषा	५९

अध्यायः १

अध्ययनको परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

विश्व मानचित्रमा हेर्दा एसियाली महादेशअन्तर्गत पर्ने दक्षिण एसियाको उत्तरी हिमाली श्रृङ्खलामा अवस्थित स्वतन्त्र सगरमाथाको देशको नामले चिनिएको प्राकृतिक विसमता, सुन्दर मनमोहक छटापूर्ण, बहुभाषिक, बहुजातीय शान्तिप्रीय गौतमबुद्धको देश नेपाल हो । यो नेपाल २६.२२' देखि ३०.२७' उत्तरी अक्षांशसम्म र ८०.४' देखि ८८.१२' पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको इटाकारको छ । नेपालको कूल क्षेत्रफल १,४७,१८१ वर्ग कि.मि. छ भने पूर्व पश्चिम लम्बाइ ५५० माइल र उत्तर दक्षिण लम्वाइ करिब १२० माइल लम्वाइ छ । विश्वको क्षेत्रफलको ०.०३% भूमि ओगटेको यो देशको क्षेत्रफल आकाशगङ्गाको चाँदनी समान देश नै नेपाल हो ।

नेपाल एक विषम प्राकृतिक धरातलीय राष्ट्र बनेझैँ विविध जात र भाषाको राष्ट्र बनेको छ । यो सबै जात र भाषा देश भएकोले सबैलाई समानताको डोरीमा उनेर जिउन आर्थिक समानता र सम्मान दिने उद्देश्यले २०६८ सालको जनगणनाको तथ्याङ्कलाई हृदयङ्गम गरेर २०७२ सालको नेपालको संविधानको धारा ६ मा नेपालमा बोलिने सबै मातृभाषाहरूलाई राष्ट्रभाषाको मान्यता दिनुका साथै मातृभाषामा शिक्षा दिने व्यवस्था संविधानको धारा ३१ को उपधारा ५ मा गरिएको छ । संविधानको धारा ७ को उपधारा २ मा नेपाली भाषाका अतिरिक्त प्रदेशले आफ्नो प्रदेशभित्र बहुसङ्ख्यक जनताले बोल्ने एक वा एकभन्दा बढी अन्य राष्ट्रभाषालाई प्रदेश कानुन बमोजिम प्रदेशको सरकारी कामकाजको भाषा निर्धारण गर्न सक्ने व्यवस्था गरिएको छ । यसकारण नेपालका प्रत्येक भाषाभाषीले आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा लिन पाउने र सरकारी कामकाज गर्न पाउने सम्मानयोग्य कानूनको आधार प्राप्त भएको छ । यसलाई कार्यव्यवहारमा उतार्न संघीय सरकारले नेपालको संविधानको धारा २८७ मा भाषा आयोगको व्यवस्था भए अनुसार नै २०७३/०५/२३ को निर्णयअनुसार भाषा आयोग गठन भएको छ । सोही आयोगले नेपालका सबैजसो भाषाहरू र लोप हुन लागिएका २९ वटा भाषाको गम्भीरतासाथ अध्ययन अनुसन्धान गर्नुका साथै मातृभाषाको विकास र सम्बर्द्धन गर्ने उद्देश्य राखेको छ ।

भाषा आयोगको गठनको उद्देश्यअनुसार समुदाय तथा विद्यालयमा मातृभाषाको प्रयोग छनौटको आधार पहिचान गर्ने, मातृभाषाको माध्यमबाट पठनपाठन गर्ने बहुभाषिक शिक्षाको सम्भाव्य आधार तथा नमुना खोजी गर्ने लगायत विद्यालयमा विषयकै रूपमा मातृभाषाको प्रयोग गर्ने आधार पहिचान गर्ने सिलसिलामा नेपालभाषाको पनि अध्ययन अनुसन्धान गर्ने क्रममा कीर्तिपुर नगरपालिकाका विद्यालयहरूका विद्यार्थी, शिक्षक प्र.अ.लाई प्रश्नावली भराउनुका साथै मौखिक र लिखित, रूपबाट प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषण गरेर यहाँ नेवारीभाषा/नेपालभाषालाई अध्ययन अध्यापनको माध्यम भाषाका रूपमा वा विषयका रूपमा प्रयोग गर्न सम्भाव्यताको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ ।

१.२ कीर्तिपुर नगरपालिकामा अध्ययन सन्दर्भ

१.२.१ कीर्तिपुर नगरपालिकाको परिचय

नेपाल एक बहुजातीय, बहुभाषिक समुदायको रङ्गीन फुलबारी हो, किनभने २०६८ सालको जनगणनाअनुसार १२५ जात र १२३ भाषाहरूबाट कति शिशिर कति वसन्त पार गरिसकेका छन् । नयाँ पालुवा र काँचुली फेरिएर लहलहाउँदो झलमलाउँदो लोकसंस्कृति लोकभाषामा श्वास फेर्दैछ । झन्डै २९ भाषाको त प्राण मात्रै बाँकी छ भन्दा पनि अत्युक्ति नहोला । ती भाषा र संस्कृतिमध्ये एउटा साहित्य र संस्कृतिबाट घनीभूत भाषा नेपालभाषा हो ।

नेपालका विभिन्न व्यापारिक, पौराणिक तीर्थस्थलहरूमा बसोबास गर्दै आएका नेवारहरू मुख्यतया काठमाडौँ उपत्यकाकालाई केन्द्रविन्दुका रूपमा मानिन्छ । ती बाहेक उपत्यका बाहिर विराटनगर, धनकुटा, धरान, राजविराज, चैनपुर, पोखरा, बन्दिपुर, नारायणगढ, बाग्लुङ, डोटी, तानसेन, भोजपुर, त्रिशुली, काठमाडौँ उपत्यकाको अर्को एउटा ऐतिहासिक वीर आदिवासी ज्यापु/महर्जनहरूको प्रमुख थलो कीर्तिपुर हो ।

कीर्तिपुर समुद्र सतहबाट १४१८ मिटर उचाइमा अवस्थित नेवारहरूको ऐतिहासिक प्राचीन पद्यकस्तपुर, गुंदे इत्यादि नामहरूबाट सुपरिचित नगर हो । काठमाडौंको काष्ठमण्डपबाट करीब ७ किलो मिटर दक्षिण पश्चिम दिशामा लाम्चो डाँडोका रूपमा अवस्थित छ । यसको पूर्वपश्चिम लम्बाइ करिब १४०० मिटरको छ । दायाँ बायाँ चारैतिर समथर जमिनबाट ६५ मिटर उचाइमा छ । यस डाँडोलाई चारैतिर पोखरीले घेरेका छन् ।

माथि पनि तीनवटा कृत्रिम पोखरीहरूबाट सजाइएको डाँडो कीर्तिपुरबाट आज कीर्तिपुर नगरपालिका बनेको छ । हाल कीर्तिपुर नगरपालिका साविक चिठूविहार गा.वि.स., लायकू गा.वि.स. पालिफल गा.वि.स., बाहिरीगाउँ गा.वि.स. बालकुमारी गा.वि.स., भुतखेल गा.वि.स. आदि गा.वि.स. हरू मिलाएर सिङ्गो कीर्तिपुर नगरपालिका निर्माण भएको छ । जसलाई १० वटा वडाहरू विभाजन गरिएको छ ।

पौराणिक तथा ऐतिहासिक तथ्यलाई नियाल्दा

१. वंशावलीअनुसार काठमाडौं उपत्यकामा सर्वप्रथम महिषपाल र त्यसपछि क्रमशः गोपाल, किराँत र लिच्छिवि शासकहरू आएर शासन सत्ताको वागडोर सम्हालेको देखिन्छ भने कीर्तिपुरमा गोपाल वंशदेखि नै बस्ती विकास हुँदै आइएको ऐतिहासिक प्रमाणहरूबाट देखिएको छ । खास पौराणिक गुदे (कीर्तिपुर शहर) लाई विभिन्न कालखण्डका शाकहरूद्वारा निर्माण गरिँदै आइएको देखिए तापनि मध्यकालका शिवदेव तृतीयलाई श्रेय जान्छ ।

नेपाल संवत् ७६९ (इ.सं. १६४९) मा शाक्यमुनि मन्दिरको लिच्छविकालबाट शिवदेव तृतीयद्वारा नयाँ ढङ्गबाट विकसित शहरको निर्माण पश्चात् मध्यकालमा सांस्कृतिक पक्ष र धार्मिक पक्षको विकास भएको देखिन्छ ।

१.२.२ कीर्तिपुर नगरपालिकाको भाषिक परिवेश

१. कीर्तिपुरको महत्त्वपूर्ण स्थान

यस कीर्तिपुर नगर क्षेत्रको कीतिपुर डाँडोमा स्थापित आराध्ये देवता बाघभैरव (गुद्य) मन्दिर परिसर, उमामहेश्वर मन्दिर, मल्लकालीन दरबार क्षेत्र लायकू, बाघभैरव नृत्य (गथु प्याखँ) को देवालय सतक्व, देय पुखु, चिलन्चो परिसरको जगतपाल महाविहार, अष्टमातृका देवी स्थान पीगँ, चोभारको आदिनाथ मन्दिर, जलविनायक, टौदह, चम्पादेवी, चिठू, बहाबही र त्रिभुवन विश्वविद्यालय यहाँको प्रमुख स्थलहरू हुन् ।

२. भाषिक परिवेश

भाषिक परिवेशको प्रसङ्गमा नेवारी भाषाको पौराणिक इतिहासतिर एक नजर लगाउनु सान्दर्भिक देखिन्छ । यसै सन्दर्भमा भाषासँग साहित्यलाई पनि लिनु राम्रो हुन्छ । त्यसर्थमा नेवारी भाषाका सम्बन्धमा, बाबुराम आचार्यको भनाइ अनुसार वर्तमान नेवार

समुदायका पुर्खाहरू (गोपाल र महिषपाल वंशीहरू) सुरुमा अन्य भए तापनि राज्य सत्ता प्राप्त गरे पश्चात् आदि सरह नै भएका थिए । (आचार्य, बाबुराम, नेपालको सांस्कृतिक परम्परा (पृ. ९-१३) उनीहरूको 'आभीर' भाषा नै वर्तमान नेपालभाषा (नेवारी) को प्रारम्भिक रूप हुनुपर्दछ । केही कालखण्ड पश्चात् किरातहरूले शासन सत्ता आफ्नो हातमा लिए पछि उक्त भाषामा किरात भाषाको पनि प्रभाव पर्न गयो । किरातहरूबाट शासन सत्ता हत्याउन सफल भएका लिच्छवीहरूको शासनकालमा संस्कृत भाषा नै अभिव्यक्तिको माध्यम हो । यही भाषाले नै राजकीय भाषाको रूप लिन पुगेको छ । उक्त भाषामा संस्कृत भाषाका पनि प्रभाव पर्न जानु अस्वभाविक होइन (श्रेष्ठ, तुलसी, नारायण नेपालका नेवारहरू रत्न पुस्तक भण्डार ३२:२०७४) ।

इस्वी संवत्को प्रारम्भिक अवस्थामा कुती र केरुङतिरका घाटीहरू खुले पश्चात् नेपालीहरू तिब्बततिर आवतजात बढ्न गएकाले नेपाली भाषामा तिब्बती भाषाको प्रभाव पर्न गयो । नेपालको उपत्यका प्रवेश गरी बसोबास गरेका विभिन्न जातजातिका मानव समूहहरू शाक्य, कोली, देव, मल्ल, विदेह, दनुवार, थारु इत्यादिले बोल्ने भाषाका शब्द पनि नेपालभाषामा समाहित भएको अनुमान गरिएको छ । चित्रधर हृदयज्यूको भनाइअनुसार जस्तै नेपालभाषामा तिब्बत दमौली भाषिक समूहको मात्र होइन । यो भाषा आफ्नै भाषिक परिवारको भाषा हो । यस भाषाभित्र खोप भाय (भक्तपुरे नेवारीभाषा) बलामी भाय् (बलामी नेवारीभाषा) दोलखा भाय (दोलखाली नेवारीभाषा) आदि पर्दछन् ।

नेपालभाषा बोल्ने ती-ती जातजातिहरूलाई नेवार भनिएको हो । जुन नेवार शब्द पृथ्वीनारायण शाहको एकीकरण अभियान सफल भए पश्चात् नेपालभाषालाई नेवारीभाषा भन्न प्रोत्साहित गरिको हुनुपर्छ । समग्रमा वर्तमान नेवार समुदायका पूर्खाहरू गोपाली र महिषपालीहरूको भाषा हो । भाषामा तीब्बती बर्मेली भाषिक परिवारको किराँती भाषामा पनि प्रभाव बढ्दै गएको र आभिर र किराँती भाषाहरूले समिश्रणबाट एउटा मौलिक भाषाको विकास भयो र त्यही भाषा नै आजको नेपालभाषाको मूल रूप हो भन्न सकिन्छ । यस नेपालभाषाको आफ्नै लिपि धेरै भए तापनि हाल रञ्जना लिपि प्रचलनमा देखिन्छ ।

प्राचीनकालदेखि नै नेपाल उपत्यका प्रवेश गरेकाहरूले नेपालभाषा लिच्छवी, विदेह, कोली, शाक्य आदि) ले नेपालभाषालाई राष्ट्र भाषाका रूपमा स्वीकार गरी यसमा आफ्नो आर्य भाषिक परिवारको भाषाका रूपमा स्वीकार गरे तर लिच्छवीकालका शासकहरूद्वारा

नेपालभाषालाई बोलीचालीको भाषाको रूपमा मात्र प्रयोग गरी संस्कृत भाषालाई नै राजकीय भाषाको रूपमा प्रयोग गरिएबाट स्थानीय सबै जनसाधारण संस्कृत भाषा अध्ययन गर्न बाध्यसमेत भएका थिए । त्यसपछि नेपालभाषामा संस्कृत भाषाका शब्दहरू मिसिन गई नेपालभाषा श्रुतिमधुर हुन पुग्नुका साथै बढी परिस्कृत र लोकप्रिय हुन पुगेको पाइयो ।

- गोपाल र महिषपाल वंश

- किराँत

म प्राचीन किराँत काल, लिच्छिवीकाल हुँदै मध्यकाल आइपुग्दा राजा जयस्थिति मल्लको शासन कालमा अमर केशको पुस्तकमा सर्वप्रथम नेवारीभाषालाई नेपालभाषा भनिएको थियो । त्यस समयबाटै मातृभाषामा अध्ययन अध्यापन गर्ने कार्य शुरु भएको मान्नुपर्छ । ई.सं. १४१० को भक्तपुरको तबमाधी टोलको शिलालेखमा “नेपालभाषा” भन्ने शब्दमा सर्वप्रथम शिलाललेखमा लेखिएको थियो । ई.सं. १४७१ मा नारायण भट्टद्वारा स्थापना गरिएको अभिलेखमा नेपालभाषालाई “देश भाषा” भनी उल्लेख गरिएको पाइन्छ ।

यसै प्रकार तेह्रौं शताब्दीमा राजा अभय मल्लदेखि यक्षमल्लसम्मको करिब २०० वर्षको अवधिभित्र नेपालभाषाको विकास विशेष रूपबाट भएको देखिन्छ भने जयस्थिति मल्लको कार्यकालमा लोकभाषाको रूपमै प्रचलित भएको पाइन्छ । यसप्रकार मल्लकाल नेपालभाषाको स्वर्णकालको रूपमा परिचित भयो ।

कीर्तिपुर नगरपालिका अन्तर्गत विभिन्न भाषाहरूको तथ्याङ्क जनगणना २०६८ अनुसार

तालिका १

कीर्तिपुर न.पां को जनसंख्या तथा भाषिक वक्ता

सि.नं.	भाषाको नाम	वक्ता संख्या
१	नेपाली	३५८७८
२	नेवार	२३२०८

३	तामाङ	२६२५
४	मैथिली	१५०३
५	मगर	६७३
६	डोढेली	६२३
७	थारु	५०४
८	भोजपुरी	३७५
९	राई	३४४
१०	गुरुङ्ग	३०५
११	लिम्बू	२२३
१२	अंग्रेजी	१३४
१३	हिन्दी	९५
१४	अवधी	६४
१५	शेर्पा	५५
१६	चाम्लिङ	४५
१७	वान्तवा	४५
१८	उराठ	५६
१९	भुजेल	५२
२०	बझाङ्गी	४८

२१	ल्होपा	४७
२२	साम्पाङ	४४
२३	दराई	३९
२४	खाम	३७
२५	बोटे	२९
२६	असामी	२८
२७	ल्होमी	२८
२८	ताज्पुरिया	२६
२९	नाह्रिरिङ	२५
	आदि लगायत करिब ८२ भाषा	३५८७८

प्रस्तुत २०६८ को जनगणनाको तालिका अनुसार यस कीर्तिपुर न.पां मा सबैभन्दा बढी नेपाली भाषा छन् भने नेवारीभाषी दोस्रो स्थानमा २३२०८ संख्या पाइयो । त्यस्तै तामाङ, मैथिली, मगर, डोटेली, समग्र नेपालमा पाइने विभिन्न बहुभाषी भाषिक वक्ताहरूको थलोको रूपमा रहेको पाइयो ।

३. सामाजिक तथा सांस्कृतिक परिवेश

कीर्तिपुर काठमाडौंको काष्ठमण्डपको मरुगणेश स्थानबाट करीब ७ किलोमिटर दक्षिणपश्चिम दिशामा पर्दछ । पूर्वपश्चिम लाम्चोआकारमा फैलिएर रहेको छ । कीर्तिपुरको पुरानो नाम पञ्चकष्ठपुर हो । यसै कीर्तिपुर डाँडोको नामबाट नगरपालिकालाई कीर्तिपुर नगरपालिका भनी नामाकरण गरिएको छ । जहाँ नगरका १० वटा वडामध्ये १, २, ३ र १० गरी चारवटा वडा तथा ९ को केही क्षेत्र डाँडोमाथि पर्दछन् । सामाजिक दृष्टिबाट नियाल्ने हो भने यहाँ अधिकांश नेवार समुदायको बसोबास रहेको पाइन्छ । नेवारमध्ये पनि महर्जन

समुदायको वर्चश्व देखिन्छ भने नगाऊँ पाँगा र इटागोलमा पनि नेवार समुदायको र अधिकता देखिन्छ । ती बाहेक भाजंगाल, चोभार, टौदह, छाप, लनगोल, मच्छेगाउँ, सल्यानस्थानमा नेवार समुदाय र ब्राम्हण, क्षेत्री लगायत अन्य जातहरू पनि पाइन्छ । यहाँका जनताहरू कृषि पेशाबाट ठीक स्तरोन्नत भन्नु या पेशा परिवर्तन गर्नतिर लालाहित छन् ।

यस क्षेत्रको साक्षरता ८६.०८ प्रतिशत २०६८ सालको जनगणनाबाट देखिन्छ । जसमध्ये ९८.४७ प्रतिशत पुरुष र ७७.९८ प्रतिशत महिना साक्षर देखिएको छ । यस नगरमा थुप्रै सामाजिक संघ संस्थाहरू छन् । टोल टोलमा पुस्तकालय, क्लव, गुठी भजनकीर्तन पार्टी, पौवा महिला शिक्षालय, महिला सामाजिक परिचालिका आदि आदि छन् भने सांस्कृतिक रूपमा हेर्ने हो भने झन्डै ७० वटा सामुदायिक सहकारी संस्थाहरू ९ वटा ठूला बैङ्कहरू छन् ।

सांस्कृतिक दृष्टिबाट यस क्षेत्र पौराणिक, धार्मिक स्थलका रूपमा चर्चा पाउन नसकेको भए तापनि थुप्रै देव-देवालय, विहार नै बढी छन् । पर्यटकीय दृष्टिबाट जलविनायकको गुफा, टौदह, चन्द्रागिरी लगायत सुन्दर दृश्यावलोकन स्थलहरू पनि छन् । बाह्रवर्षे मेलाका रूपमा गथुप्याखँः, जलप्याखँः, न्योतभेलु प्याखँः, आदि यहाँ प्रदर्शन हुन्छ । यी यहाँका सांस्कृतिक पर्वहरूमा गथःमुग चह्रे, गुलाधर्म, नागपञ्चमी गुन्हुपुन्हिँ, (जनैपूर्णिमा), सापारु (गाईजात्रा), गणेशजात्रा, कृष्णजन्माष्टमी, पञ्चदान, गोकर्ण औसी, बाघ भैरव जात्रा, हरितालिका तीज, चधा र मङ्ल चौथी (चन्द्र दर्शन), ऋषि पञ्चमी, येंयाः पुन्हि (समयवजि पुन्हि), मोहनी (बडा दशैं), कतिपुन्हि, पूजा, पूजा, लक्ष्मीपूजाः, म्हः पूजाः, किजा पूजाः, सकिमिला पुन्हिः, हरिवोधनी एकादशी, इन्द्रायणी र बालकुमारी जात्रा ध्योचाकु सँल्हुः, श्रीपञ्चमी, मालख्वः दिसिः, सिला चह्रे (शिवरात्री), फागुन पूर्णिमा, चैते दशैं, रामनवमी, खाइसँल्हू (वैशास १ गते), मातातिर्थ औंसी, अक्षय तृतीया, स्वाँः या पुन्हिं (बुद्धजयन्ती), सिथि नखः (कुमार षष्ठी), गरी क्रमिक रूपमा एक वर्षको महिना महिनामा तिथिमिति मिलिई धार्मिक, सांस्कृतिक र चाडपर्व मनाउँदै गथाःमुगबाट शुरु भई सिथिनखःमा समाप्त भई दिन महिना वर्ष बितेको पत्तो नपाई रमाइलो मेलमिलाप र आफन्तहरूबीच भेटघाट गर्दै मनाउँदै वर्ष बितेको पत्तो हुँदैन ।

यहाँका प्रमुख धार्मिक, सांस्कृतिक तथा सामाजिक परिवेश तथा स्थलहरू मन्दिर तथा चैत्यहरू

१. उमामहेश्वर मन्दिर वडा नं. १ क्वाःचो

२. बाघभैरव मन्दिर वडा नं १ गुंदे/गुने

३. आदिनाथ लोकेश्वर चोभार यी प्रमुख प्यागोडा शैलीका मन्दिर

४. नारायण मन्दिर देपुखू मुगल शैली

५. चिलन्चो भगवान् मन्दिर स्वयम्भू धर्मधातु चैत्य ठूलो

६. विष्णुदेवी मन्दिर भाजंगा लगायत टोलै पिच्छे साना चैत्यहरू

७. बाघभैरव, सिंह मूर्ति चम्पादेवी

चैत्यहरू

१. स्वयम्भू चैत्य चिलन्चो जगतपाल महाविहार

२. टोलपिच्छे चैत्यहरू

- वडा नं. १ मा ६ वटा बहाल
- चोभारको तिब्बतीयन गुम्बा
- तिब्बतीयन गुम्बा, द्योढोका
- कीर्ति मण्डप विहार नयाँबजार, सोह्रखुट्टेपाटी

४. विद्यालयहरूको भाषिक परिवेश

यो नगरपालिका ७७ वटै जिल्लाको प्रतिनिधित्व भएको नगरपालिका भएकोले यस नगरमा छुट्टै विशेषताहरूबाट घनिभुत भएका छन् । त्यसैले यस नगरलाई नेपालको ७८ औं जिल्ला भन्दा अत्युक्ति नहोला । यसर्थ यस नगरपालिकामा विविध जातजाति भए अनुसार धर्ममा पनि विविधता हुनु स्वाभाविक मान्न सकिन्छ ।

यस कीर्तिपुर न.पा.को सामाजिक, सांस्कृतिक र भौगोलिक स्वरूपको विविधताले नै कीर्तिपुरलाई ऐतिहासिक नगरीका रूपमा चिन्न र चिनाउनु पर्यटकीय दृष्टिबाट समेत उपयोगी देखिन्छ ।

विद्यालयहरूको भाषिक परिवेश

यो नगरपालिका विभिन्न जातजातिका मानिसहरू आदिवासीदेखि बसाइँसराई गरेर आइ बसेका समेत गरेर करिब ८२ भाषाका नागरिकहरूको बसोबासको थलो हो ।

त्यसकारण यहाँका विद्यालयहरूमा बहुभाषी विद्यार्थीहरू रहेका छन् । यी विद्यालयहरू जहाँ ९.७७ प्रतिशतको परीक्षाफल राष्ट्र कै उच्च स्तरको उत्पादन भइरहेको देखिन्छ । यस क्षेत्रका विद्यालयहरूमा नेपाली भाषाको प्रयोग सम्भाव्यता अध्ययन गरियो । (जम्मा २९ वटा) यहाँ सरकारी तथा सामुदायिक र निजी गरेर जम्मा ३९ वटा विद्यालयहरू रहेको पाइएकोमा (सामुदायिक तर्फ) सम्पूर्ण निजी विद्यालयहरूको माध्यमभाषा अंग्रेजी अपनाइएको छ) सामुदायिक तथा सरकारी विद्यालयहरूमा पनि हाल आएर अंग्रेजी माध्यम सुरु गरिएको देखियो भने केही विद्यालयहरू निजीमा हिलटाउन इन्टरनेशनल मा.वि.मा नेवारीभाषा विषय राखिएको छ भने सरकारीमा कीर्तिपुर मा.वि., मङ्गल मा.वि. र जनसेवा मा.वि. मा नेवारीभाषा विषय राखिएको पाइयो ।

१.३ उद्देश्यहरू

यस कीर्तिपुर नगरपालिकाभित्रका विद्यालयहरूमा स्थलगत अनुसन्धानात्मक अध्ययन गरी निम्नलिखित उद्देश्यहरू परिपूर्ति गर्नेछ :

१. विद्यालयहरूमा मातृभाषाको प्रयोग छनोटको आधार पहिचान,

२. मातृभाषाको माध्यमबाट पठनपाठन गर्न बहुभाषिक शिक्षाको सम्भाव्य आधार तथा नमूनाको खोजी,

३. विषयका रूपमा मातृभाषाको प्रयोग,

४. बहुभाषिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालनका लागि आधार पहिचान,

१.३.१ समुदाय तथा विद्यालयमा मातृभाषाको प्रयोग छनौटको आधार पहिचान

१. मातृभाषाको माध्यमबाट पठनपाठन गर्ने बहुभाषिक शिक्षाको सम्भाव्यताको आधार तथा नमुना खोजी,

२. विषयको रूपमा मातृभाषाको प्रयोग गर्ने आधार पहिचान,

३. अनौपचारिक शिक्षा तथा प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षा/पूर्व प्राथमिक शिक्षामा मातृभाषाका प्रयोग सम्भाव्यताको आधार खोजी तथा विकास,

१.४ पूर्वकार्य समीक्षा

पहिले मातृभाषा भन्नाले बालक जन्मेर माताको काखबाट जुन व्यावहारिक सैद्धान्तिक भाषा सिक्छ । त्यही भाषालाई नै मातृभाषा भनिन्थ्यो भने आज आएर मातृभाषा भन्नाले बालकले सबभन्दा पहिला सिक्ने भाषालाई भनिन थालेको छ । यसर्थ बालक जन्मेर जुन ठाउँ, भाषिक परिवेश र परिवारमा हुर्कन्छ त्यही भाषा सबभन्दा पहिला सिक्छ र त्यही भाषालाई उसको मातृभाषा अथवा पहिलो भाषा भनिन्छ ।

त्यो पहिलो भाषामा विद्यालयको एउटै कक्षामा फरकफरक मातृभाषा बोल्ने विद्यार्थीहरूका लागि उनीहरूको मातृभाषाका माध्यमबाट शिक्षण गर्नुलाई नै मातृभाषा शिक्षा भनिन्छ । प्रा.डा. केदारप्रसाद शर्मा (२०६०) ले सर्वप्रथम भाषिक वातावरण पाएर सिकेको भाषा पहिलो भाषा बनेको हुन्छ भने एकाध विशेष परिस्थिति बाहेक पहिलो भाषाको सिकाइ आमाको काखबाट सुरु हुने भएकोले पहिलो भाषालाई मातृभाषा पनि भन्ने गरिन्छ भनेका छन् ।

यसका सम्बन्धमा विभिन्न विद्वान् तथा भाषाविद्हरूद्वारा आ-आफ्नै ढङ्गबाट फरक फरक विचारका साथ परिभाषा अभिव्यक्त गरिएका छन् -

स्कुतानाब कंणास (१९८१) ले व्यक्तिले जुन भाषामा सोच्छ, सपना देख्छ र गणना गर्छ । त्यसलाई मातृभाषा भनेका छन्, जसका अनुसार मातृभाषा हुनका लागि उत्पत्ति, सक्षमता, उपयोग र पहिचानलाई आधार बनाएका छन् । त्यस्तै गरी युनेस्को (२००३) का अनुसार मातृभाषा शिक्षा भन्नाले सिकारुको मातृभाषाको सम्बन्धमा मातृभाषालाई (माध्यमका रूपमा) शिक्षणसिकाइमा माध्यमका रूपमा प्रयोग हुनेलाई बुझाउँछ । हेमाङराज अधिकारी र अन्य (२०७२.४.५) का अनुसार विद्यालयका एउटै कक्षामा फरक मातृभाषा

बोल्ने विद्यार्थीका लागि तिनीहरूको मातृभाषाको माध्यमबाट शिक्षण सिकाइ गर्नु मातृभाषा शिक्षा हो ।

नेपाल सरकारको २०७२ को नयाँ लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको प्रादुर्भावसँगै नेपालका सबै भाषाहरूलाई समानदृष्टिले हेर्नुका साथै सम्बर्धन र विकासका लागि संविधानको धारा २८७ मा नेपालमा बोलिने मातृभाषाको पहिचान, संरक्षण, सम्बर्द्धन र विनासका लागि (प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहका सरकारले) लिपिमा समेत संरक्षण गर्ने नीति लिइएको छ । तिनका इतिहासको अध्ययन अनुसन्धान गरी प्रकाशनसमेत गर्ने नीति तय गरिएको छ । त्यसका साथै नेपालका मातृभाषाहरूलाई प्रविधिमैत्री बनाउन समेत अध्ययन अनुसन्धान गर्नुका साथै राष्ट्रभाषाहरूका भाषा विज्ञको सूची समेन तयार गरी सम्पूर्ण राष्ट्रिय माध्यमको विकासका मियो थप्ने उद्देश्य लिइनु अत्यन्त सह्रानीय कदम हो ।

राष्ट्रिय भाषा नीतिको सम्बन्धमा विकासका कार्यहरू समीक्षा गर्नुपर्दा २०५० को राष्ट्रिय भाषा नीति सुझाव आयोगले मातृभाषा शिक्षालाई माध्यमका रूपमा विषयकै रूपमा विद्यालय तहमा तर्जुमा गर्नका लागि सिफारिस गर्नुलाई पहिलो खुड्किलोको रूपमा लिन सकिन्छ । त्यस्तै नै सन् २००३ मा युनेस्कोले पनि मातृभाषा शिक्षाको स्वरूपमा माध्यम र विषयकै रूपमा पहिलो वा मातृभाषालाई लिन सकिने कुरा उल्लेख गरेको छ । मातृभाषाको खास तात्पर्य विषय तथा माध्यमका रूपमा लग्नुलाई मानिएको छ ।

मातृभाषाको प्रयोग सम्बन्धमा केही सम्भाव्य अध्ययनहरू भएका छन् । जसका मूलभूत कार्यलाई नियाल्ने हो भने तीन प्रकारबाट छुट्याई हेर्न सकिन्छ :

क) सैद्धान्तिक रूपमा

ख) कार्यगत रूपमा

ग) प्राथमिक रूपमा

क) सैद्धान्तिक रूपमा

सैद्धान्तिक रूपमा भएका कार्यहरूलाई हेर्दा सर्वप्रथमत अन्तराष्ट्रिय क्षेत्रका विद्वान्महरूद्वारा भएका कार्यहरू आउँछ । जसमा स्कुतनाव कंगास (१९८१) ले भने अनुसार व्यक्तिले जुन भाषामा सोच्छ, सपना देख्छ र गणना गर्छ त्यसलाई मातृभाषा भनिन्छ ।

उनका अनुसार मातृभाषा हुन उत्पत्ति, सक्षमता, उपयोग र पहिचानलाई आधार बनाइएको छ । युनेस्को (२००३) अनुसार मातृभाषा शिक्षा भन्नाले सिकारुको मातृभाषालाई माध्यमका रूपमा शिक्षणसिकाइमा हुने प्रयोगलाई बुझाएको छ । हेमाङ्गराज अधिकारी र अन्य (२०७२.४.५) का अनुसार विद्यालयका एउटै कक्षामा फरक मातृभाषा बोल्ने विद्यार्थीका लागि उनीहरूको मातृभाषाका माध्यमबाट शिक्षासिकाइ गर्नु मातृभाषा शिक्षा हो ।

राष्ट्रिय भाषा नीति सुझाव आयोग (२०५०) बाट मातृभाषा शिक्षालाई माध्यमका रूपमा र विषयका रूपमा दिन सकिने भनी सिफारिस गरिएको छ । युनेस्को (२००३) बहुभाषिक शिक्षा निर्देशिका (२०६७) मा विद्यालय सेवा क्षेत्रमा दुई वा दुई भन्दा बढी मातृभाषाका बालबालिका रहेका र विद्यालयमा कक्षा शिक्षणसिकाइमा दुई भन्दा बढी मातृभाषाको प्रयोग गरिएमा त्यो बहुभाषिक शिक्षा भनी परिभाषित गरिएको छ ।

ख) कार्यगत पुनरावलोकन

मातृभाषाको प्रयोगका सन्दर्भमा नेपालका विद्यालयमा भाषिक शिक्षा सन्दर्भमा मातृभाषा शिक्षा सम्बन्धी सम्भावना सम्बन्धी अध्ययनहरू राज्यका विभिन्न संस्थाहरू र व्यक्तिहरूबाट अनुसन्धानात्मक कार्यहरू भएका छन् । ती मध्ये राष्ट्रिय भाषा नीति सुझाव आयोग (२०५०) बाट मातृभाषाको शिक्षामा प्रयोग सम्भाव्यता सम्बन्धी सिफारिस गरिएको पाइन्छ । जसमा मातृभाषालाई माध्यम र विषयका रूपमा शिक्षण गर्नमा जोड दिइएको छ (राष्ट्रिय भाषा नीति सुझाव आयोगको प्रतिवेदन : २०५०) ।

राष्ट्रिय भाषामा प्राथमिक शिक्षाको प्रतिवेदन (२०५४) ले मातृभाषा शिक्षाको लागि पहिलो चरणमा लेख्य परम्परा भएका भाषामा र दोस्रो चरणमा लेख्य परम्परा उन्मुख भाषामा र तेस्रो चरणमा लेख्य परम्परा नभएका भाषामा शिक्षा दिन सिफारिस गरिएको पाइन्छ ।

सबैका लीग शिक्षा (२००१-२०१५) को थप सातौं लक्ष्यका रूपमा आदिवासी, जनजाति र भाषिक अल्पसंख्यक समुदायका लागि मातृभाषामा आधारभूत र प्राथमिक शिक्षा प्राप्त गर्न पाउने अधिकारको सुनश्चिततामा जोड दिइएको देखिन्छ, यसै कार्यक्रम अवधिमा बहुभाषिक शिक्षा निर्देशिका (२०६६) निर्माण भई बहुभाषिक शिक्षा परियोजना (२००७-२००९) सम्म ६ जिल्लाका ८ विद्यालयहरूमा मातृभाषाको माध्यमबाट पठनपाठन गरिएको

देखिन्छ । बहुभाषिक शिक्षाकै प्रसङ्गमा शिक्षा विभागबाट गरिएका अध्ययनहरूमा द्विभाषिक शिक्षा अध्ययन प्रतिवेदन (२०५८/०५९), प्राथमिक स्तरमा मातृभाषाको प्रयोग सम्बन्धी गरिएको अध्ययन प्रतिवेदन (२०६१/०६२), नेपालमा बहुभाषिक शिक्षाका नीति तथा रणनीतिहरूको पुनरावलोकन (२००९) रहेका छन् । त्यसरी नै त्रि.वि. को सेरिडबाट प्राथमिक तहमा मातृभाषाको प्रवेश सम्बन्धी अध्ययन (२००५) गरेको देखिन्छ । आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठानले वि.सं. २०६३ मा विद्यालयस्तर (कक्षा ११-१२) को पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षक निर्देशिकाको आदिवासी जनजातिको दृष्टिकोणबाट अध्ययन गरेको देखिन्छ ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र सानोठिमीबाट विद्यालय शिक्षाका लागि २४ मातृभाषाका पाठ्यपुस्तकहरू तयार भएका छन् । त्यस्तै शैक्षिक जनशक्ति केन्द्रबाट मातृभाषामा आधारित बहुभाषिक शिक्षा सम्बन्धी अभिमुखीकरण (२०६६) र नेपालमा बहुभाषिक शिक्षा, शिक्षक स्वाध्ययन सामग्री (२०७२) तयार गरिएको छ र त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट पनि केही मातृभाषाहरू विषय शिक्षण गर्न नमुना पाठ्यपुस्तक तयार गरिसकेको छ । (शिक्षा मन्त्रालय र अष्ट्रेलियन डिपार्टमेन्ट)

ग) प्रायोगिक पुनरावलोकन

प्रायोगिक अध्ययनतर्फ अवस्थी (२००७) को 'एकालेरिङमा/मोनोलिङ्गत प्राक्टिसेस इन नेपाल' विषयको विद्यावारिधी अध्ययनमा नेपाली र अंग्रेजी माध्यमबाट शिक्षण गरेको कारण विद्यार्थी असफल भएको उल्लेख गरेका छन् भने मौखिक माध्यमबाट विद्यार्थीलाई सहजीकरण गर्न, मातृभाषी शिक्षकको व्यवस्था गर्नुपर्ने चर्चा गरेका छन् ।

फ्याकले मदर टङ एजुकेशन एन्ड प्रोब्लम विद रिफरेन्स टु ड लिम्बू ल्याङ्व्येजेज शीर्षकको अध्ययनमा बहुभाषिक शिक्षा नीतिको कार्यान्वयन कमजोर रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

अमर लिम्बूको शिक्षा क्षेत्रको समावेशीकरणमा लिम्बू मातृभाषाको शिक्षामा प्रभाव अध्ययन (२००७) मा मातृभाषाको शिक्षण व्यवस्थापनको लागि आवश्यक पर्याप्त तत्त्वहरू नरहेको उल्लेख गरिएको छ । यसमा शिक्षक पर्याप्त नहुनु, शिक्षकलाई मातृभाषाको तालिम

नदिइनु, मातृभाषाको पाठ्यपुस्तक तथा शैक्षिक सामग्री उपलब्ध नहुनु, बनेका नीतिहरूको कार्यान्वयन पक्ष कमजोर रहेका उल्लेख गरिएको छ ।

जोशीले (२००९) ल्याइग्वइज कोपिङ स्टाटेटिज अफ प्राइमरी स्कुल चिल्ड्रेन अफ नेपाल विषयमा विद्यावारिधि शोध गरी निजी विद्यालयका मातृभाषी विद्यार्थीलाई परेका प्रभाव र भावी उपायकाबारे थप उपागम सुझाएका छन् ।

अरविन्दलाल भोमीले (२०००) इफेक्टिभनेस अफ एडल्ट एजुकेसन प्रोग्राम इन नेपालः अ प्रोपोज्ड मोडेल फर रुरल एरियाज शीर्षकको विद्यावारिधि शोध अध्ययन अनुसार नेपाली मातृभाषी समूहले मैथिली, भोजपुरी, थारु र तामाङ मातृभाषी समूहले राम्रो नतिजा हासिल गरेको निष्कर्ष निकालेका छन् ।

शर्वराज आचार्यले वि.सं. २०६६ मा विद्यालयका नेपाली इतर विद्यार्थीको नेपाली सिकाइ उपलब्धिको अध्ययन शीर्षकमा विद्यावारिधि शोध सम्पन्न गरेका छन् । यसमा उनले गुरुङ र मगर बहुल क्षेत्रको छनोट गरी नेपाली मिश्रित समुदायका गुरुङ तथा मगर विद्यार्थीको नेपाली सिकाइ नतिजा राम्रो रहेको निष्कर्ष निकालेका छन् ।

रिमाल (२०७१) ले सामुदायिक विद्यालयको प्राथमिक तहमा भाषिक विविधताको सम्बोधन शीर्षकमा विद्यावारिधि शोध गरेका छन् ।

बुद्धराज खनियाँले वि.सं. २०७१ सालमा दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिकाइ शीर्षकमा लमजुङ जिल्लाको पसगाउँ र सिङ्दी समुदायको घरपरिवार र विद्यालयमा आधारित विद्यावारिधि शोध अध्ययन गरेका छन् । यसमा नेपाली इतर गुरुङ विद्यालयको लागि घर, परिवार, विद्यालयमा नेपाली भाषा सिक्ने परिवेश नभएको निष्कर्ष निकालेका छन् ।

१.५ अध्ययन विधि

यस अध्ययनका लागि लमजुङ जिल्लाको क्वलाहासोथार गाउँपालिका एक भाषी, द्विभाषी र बहुभाषी विद्यार्थी भएका देहायका विद्यालयहरूमा देहायको उपकरणका साथ अध्ययन कार्य गरियो । एकभाषी विद्यालयमा गुरुङ एकभाषी विद्यार्थी भएका विद्यालय, द्विभाषी विद्यालयमा गुरुङ भाषाका विद्यार्थी र अन्य एक भाषाका विद्यार्थी समावेश भएका विद्यालय र बहुभाषी विद्यालयमा दुई भन्दा बढी भाषा प्रयोग गर्ने विद्यार्थी भएको विद्यालय

छनोट गरियो । यस अध्ययनमा मातृभाषाको प्रयोग सम्भाव्यताका लागि यस गाउँपालिका २९ विद्यालयहरूमध्ये ३ विद्यालयलाई नमुना छनोट गरी अध्ययन गरिएको छ । अन्य २६ विद्यालयहरूको भाषिक नक्सांकन गरिएको हुँदा अध्ययनका लागि एकभाषी, द्विभाषी र बहुभाषी विद्यालयलाई विद्यार्थीको भाषिक उपस्थितिको आधारमा उद्देश्यमूलक ढङ्गले छनोट गरियो । अध्ययनका लागि ३ विद्यालयका शिक्षक, प्र.अ., अभिभावक, विद्यार्थी लक्षित समूह छलफल गरिएको छ । नमुनाका रूपमा २ वटा कक्षाका २ विषयको पठनपाठन अवलोकन गरिएको छ भने यसमा बालकक्षादेखि कक्षा ३ सम्मका कक्षागत विद्यार्थीको मातृभाषको सक्षमता परीक्षण गरिएको छ । विद्यालयको आधारभूत सूचनाका लागि विद्यालय सर्वेक्षण फारामको भनेर तथ्याङ्क संकलन गरियो । यसको अध्ययन भाषाविज्ञसहित भाषा आयोगकै अध्येताहरूबाट भयो ।

तालिका २

अध्ययन विधि तथा नमूना छनोट

अध्ययन विधि तथा उपकरण	नमुना छनोट	अध्ययन उपकरण	एक भाषी विद्याय	दिभाषी विद्यालय	बहुभाषी विद्यालय
			श्री घलेकन्या आ.वि.	श्री कृष्णकन्या प्रा.वि.	श्री शारदा मा.वि.
विद्यार्थी लक्षित समूह छलफल	६ देखि १० जना सम्म	लक्षित समूह छलफल प्रश्नावली			
कक्षा	कक्षा १	कक्षा			
अवलोकन	सामाजिक विषय	अवलोकन फाराम			

	कक्षा ३ विज्ञान विषय				
विद्यालय सर्वेक्षण		विद्यालय सर्वेक्षण फाराम			
कक्षागत विद्यार्थीको भाषिक परीक्षण	बाल कक्षादेखि कक्षा ३ सम्म	कक्षागत विद्यार्थीको भाषिक सक्षमता परीक्षण फाराम			
अन्तर्वार्ता	प्र.अ.	अन्तर्वार्ता प्रश्नावली			
	शिक्षक २	अन्तर्वार्ता प्रश्नावली			
	अभिभावक २ (महिला १ र पुरुष २)	अन्तर्वार्ता प्रश्नावली			

तालिकामा उल्लिखित अनुसार छनोट भएका ३ विद्यालयहरूमा विद्यालय सर्वेक्षण, कक्षा अवलोकन, कक्षागत विद्यार्थी भाषिक परीक्षण, विद्यार्थी लक्षित समूह छलफल, शिक्षक, प्र.अ. र अभिभावकसँगको अन्तर्वार्ताबाट अध्ययन सामग्री संकलन गरियो । क्वलाहासोथागर गाउँपालिकाको राजनीतिक दल, अभिभावक, स्रोतव्यक्ति, विद्यालय शिक्षक, भाषाविज्ञ, भाषा आयोगको उपस्थितिमा गरिएको स्थानीय भाषा सर्वेक्षकको अभिमुखीकरणमा अभिव्यक्ति भएका विचारलाई समेत यसमा समावेश गरिएको छ । अध्ययनबाट प्राप्त सामग्री विश्लेषणका लागि भाषा आयोगबाटै तथ्याङ्कको अभिलेखन गरी अध्ययनको तथ्यको गुणात्मक र परिमाणात्मक अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्यायः २

मातृभाषाहरूको स्तर पहिचान

२.१ परिचय

कीर्तिपुर नगरपालिकाको विद्यालयहरूको भाषिक नक्साङ्कनका लागि सर्वप्रथम त कीर्तिपुर स्थित होटल हिल साइडमा भाषा आयोगका अध्यक्ष डा. लवदेव अवस्थीज्यूको सभापतित्वमा, उपसचिव लोकबहादुर लोचन लगायत अन्य कर्मचारीहरू उपस्थित हुनुहुन्थ्यो भने कीर्तिपुर नगरपालिका मेयर श्री रमेश महर्जन, वडा अध्यक्ष अमन महर्जन, हर्ष महर्जन, राजेन्द्र महर्जन लगायत अन्य सदस्यहरू, विभिन्न विद्यालयका प्रधानाध्यापक सहायक प्रधानाध्यापक, शिक्षक शिक्षिकाहरूका साथै नेपालभाषाका प्रोफेसरहरू भाषा प्रेमीहरू र समाजसेवीहरू सहितको एक दिने गोष्ठीका साथ अन्तरक्रिया गरिएको थियो ।

पहिलो अभिमुखीकरणको १ महिनापछि कीर्तिपुर नगरपालिकाको स्रोत केन्द्रमा कीर्तिपुरमा सबै (सामुदायिक) विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरू र भाषा आयोगका सहसचिव र विज्ञसहितको अभिमुखिकरणमा नक्साङ्कनको आवश्यकता उपयोगिता र विधिका बारे प्रश्नावली सहित व्यापक छलफल गरेर प्रश्नावली वितरण गर्ने काम गरिएको थियो ।

२.२ सूचनाहरूको विश्लेषण र व्याख्या

प्रविधिकरणमा कीर्तिपुर नगरभित्रका विद्यालयहरूमा नेपालभाषा अध्ययन अध्यापन गराउने व्यवस्था सरकारका तर्फबाट हुनु पर्दछ । व्यवस्था नभएको खण्डमा विभिन्न लोपोन्मुख भाषाहरू जस्तै नै नेपालभाषा पनि लोप हुँदै जाने सम्भावना बढ्न सक्दछ, बढ्दैछ । जसबाट राष्ट्रका भाषाहरूको संरक्षण सम्भावना औल्याइएको थियो । अर्को तिर उपस्थित बहुसंख्यक बुद्धिजिवीहरू तथा समाजसेवीहरूबाट सरकारका तर्फबाट नभएमा नगर सरकारबाट हुनैपर्ने निष्कर्ष निकालिएको थियो ।

आयोगबाट तयार गरिएको प्रश्नावली शिक्षकहरूको तहबाट, स्रोतव्यक्ति तहबाट र विज्ञका तहबाट भने भराउने काम मध्ये १९ वटा विद्यालयहरूबाट (प्राप्त भएअनुसारकों) प्रश्नावली भराई आएकालाई व्याख्या विश्लेषण गरिनुका साथै प्राप्त सुझाव तथा उत्तरहरूका जानकारीमूलक तथ्य कुराहरूलाई तथ्याङ्कनसमेत गरी यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । जसलाई यस शोधकार्यका लागि आधारभूत सूचनाको रूपमा मानिएको छ ।

२.३ नक्साङ्कनको आधारभूत सूचना

२.३.१ समुदायमा भाषा प्रयोगको अवस्था

प्रस्तुत सर्वेक्षण अध्ययन कार्य कीर्तिपुर नगरपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा रहेका १९ वटा सामुदायिक र निजी विद्यालयहरूमा गएर गरिए अनुसार यस नगरपालिकामा भएकामा (जाति) २८ जातका) ३८ भाषाका विद्यार्थीहरू अध्ययनरत रहेको पाइयो । जसको सङ्ख्या, प्रतिशत र कुल संख्या स्पष्टरूपमा तालिकाबाट प्रस्तुत गरिनेछ र त्यसको विश्लेषण पनि गरिने छ ।

प्रस्तुत अध्ययन कीर्तिपुर नगरपालिकाभित्रका शिक्षकहरूलाई परिचाल गरेर स्थानीय, बहालबसेका लगायत २७४६ जनालाई प्रश्नावली प्रयोग गर्दा प्राप्त ३८ जात तथा मातृभाषा प्राप्त भएका छन् । जसलाई तालिका तल प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ३

समुदायमा भाषा प्रयोगको अवस्था

भाषाहरू		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	अछामी, नेपाली र हिन्दी	१	०.३	०.३	०.३
	गुरुङ र नेपाली	१	०.३	०.३	०.५
	डोटेली र नेपाली	१	०.३	०.३	०.८
	डोटेली, नेपाली र अङ्ग्रेजी	१	०.३	०.३	१.१
	डोटेली र बैतडेली	१	०.३	०.३	१.४
	तामाङ	२	०.५	०.५	१.९
	तामाङ र नेपाली	८	२.२	२.२	४.१
	थारु, नेपाली, अङ्ग्रेजी	१	०.३	०.३	४.४
	थुलुङ, नेपाली र अङ्ग्रेजी	१	०.३	०.३	४.७

नेपालभाषा	५१	१४.०	१४.०	१८.७
नेपालभाषा र नेपाली	१७०	४६.७	४६.७	६५.४
नेपालभाषा, नेपाली र अङ्ग्रेजी	१९	५.२	५.२	७०.६
नेपालभाषा, नेपाली र हिन्दी	२	०.५	०.५	७१.२
नेपाली	६५	१७.९	१७.९	८९.०
नेपाली र अङग्रेजी	४	१.१	१.१	९०.१
नेपाली, अङ्ग्रेजी र हिन्दी	२	०.५	०.५	९०.७
नेपाली र अङ्ग्रेजी	४	१.१	१.१	९१.८
नेपाली, अङ्ग्रेजी र हिन्दी	५	१.४	१.४	९३.१
नेपाली र अङ्ग्रेजी	३	०.८	०.८	९४.०
नेपाली र डोटेली	१	०.३	०.३	९४.२
नेपाली, थारु र हिन्दी	१	०.३	०.३	९४.५
नेपाली र बझाङी	१	०.३	०.३	९४.८
नेपाली र हिन्दी	२	०.५	०.५	९५.३
नेपाली, हिन्दी र अङ्ग्रेजी	१	०.३	०.३	९५.६
बान्तवा र नेपाली	१	०.३	०.३	९५.९
मगर	१	०.३	०.३	९६.२
मगर र नेपाली	७	१.९	१.९	९८.१
मैथिली, नेपाली र हिन्दी	१	०.३	०.३	९८.४
राई	१	०.३	०.३	९८.६

राई र नेपाली	३	०.८	०.८	९९.५
लिम्बु	१	०.३	०.३	९९.७
शेर्पा र नेपाली	१	०.३	०.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

प्रस्तुत तालिका अनुसार प्राप्त तथ्याङ्कबाट जम्मा २७४६ जना मध्ये क्रमशः नेपालभाषा १४१३ जना पहिलो स्थानमा देखियो, नेपाली भाषाका वक्ता ६२६, तामाङ २९६, मगर १००, मैथिली ५९, राई ५४, चौधरी २८, थारु २५, मधेसी २२, लामा १६ र अन्य गरेर ३८ भाषाका वक्ता प्राप्त भएको देखियो ।

२.३.२ आफूले बोल्ने भाषा वा भाषाहरू

सर्वेक्षणको क्रममा उत्तरदातासँग आफ्नो मातृभाषा र आफूले बोल्ने गरेका भाषाहरू कुन कुन हुन भनी सोधिएको प्रश्नावलीका लागि जम्मा ३६४ जनालाई लियो । प्राप्त जात र भाषा सङ्ख्या र प्रतिशत तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ४

आफूले बोल्ने भाषा वा भाषाहरू

भाषाहरू		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	अछामी, नेपाली र हिन्दी	१	०.३	०.३	०.३
	गुरुङ र नेपाली	१	०.३	०.३	०.५
	डोटेली र नेपाली	१	०.३	०.३	०.८
	डोटेली, नेपाली र अङ्ग्रेजी	१	०.३	०.३	१.१
	डोटेली र बैतडेली	१	०.३	०.३	१.४

तामाङ	२	०.५	०.५	१.९
तामाङ र नेपाली	८	२.२	२.२	४.१
थारु, नेपाली, अङ्ग्रेजी	१	०.३	०.३	४.४
थुलुङ, नेपाली र अङ्ग्रेजी	१	०.३	०.३	४.७
नेपालभाषा	५१	१४.०	१४.०	१८.७
नेपालभाषा र नेपाली	१७०	४६.७	४६.७	६५.४
नेपालभाषा, नेपाली र अङ्ग्रेजी	१९	५.२	५.२	७०.६
नेपालभाषा, नेपाली र हिन्दी	२	०.५	०.५	७१.२
नेपाली	६५	१७.९	१७.९	८९.०
नेपाली र अङग्रेजी	४	१.१	१.१	९०.१
नेपाली, अङ्ग्रेजी र हिन्दी	२	०.५	०.५	९०.७
नेपाली र अङ्ग्रेजी	४	१.१	१.१	९१.८
नेपाली, अङ्ग्रेजी र हिन्दी	५	१.४	१.४	९३.१
नेपाली र अङ्ग्रेजी	३	०.८	०.८	९४.०
नेपाली र डोटेली	१	०.३	०.३	९४.२
नेपाली, थारु र हिन्दी	१	०.३	०.३	९४.५
नेपाली र बझाङी	१	०.३	०.३	९४.८
नेपाली र हिन्दी	२	०.५	०.५	९५.३
नेपाली, हिन्दी र अङ्ग्रेजी	१	०.३	०.३	९५.६
बान्तवा र नेपाली	१	०.३	०.३	९५.९

मगर	१	०.३	०.३	९६.२
मगर र नेपाली	७	१.९	१.९	९८.१
मैथिली, नेपाली र हिन्दी	१	०.३	०.३	९८.४
राई	१	०.३	०.३	९८.६
राई र नेपाली	३	०.८	०.८	९९.५
लिम्बु	१	०.३	०.३	९९.७
शेर्पा र नेपाली	१	०.३	०.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

प्रस्तुत तालिका आधारमा नेपालभाषा र नेपाली बोल्ने वक्ता जम्मा १७० जना देखियो भने अरू प्रमुख भाषी तथा भाषाहरू क्रमशः नेपाली ६५ जना, नेपाली भाषा ५१, नेपालभाषा नेपाली र अङ्ग्रेजी भाषा बोल्ने वक्ता १९, तामाङ र नेपाली र क्रमश अन्य भाषाहरू पाइयो ।

यस आधारमा नेपालभाषा र नेपाली बोल्न सक्ने सङ्ख्या सबैभन्दा बढी १७० जना पाइयो भने नेपाली भाषा बोल्ने ६५ जना र नेपालभाषा मात्र बोल्ने ५१ जना पाइयो । अनुसार नेपालभाषा बोल्ने सङ्ख्या जम्मा जम्मी २२१ जना देखियो ।

२.३.३ मातृभाषाको स्थिति

कीर्तिपुर नगरपालिका २०६८ सालको जनगणनाअनुसार १० वटा गडाको साथी बसोबास गरेका कूल जनसङ्ख्या ६७४९२ जना छन् भने ती मध्ये विभिन्न ३६४ जना अभिभावक र विभिन्न प्रकारका बासिन्दाहरूलाई भाषा आयोगबाट तयार गरिएको प्रश्नावली भराउँदा मातृभाषाको सङ्ख्या तथा विकासस्तर सङ्कलन भएको तालिका तल प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ५

समुदायमा बोलिने मातृभाषाहरू

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	अछामी	१	.३	.३	.३
	गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	.५
	डोटेली	३	.८	.८	१.४
	डोटेली र बैतडेली	१	.३	.३	१.६
	तामाङ	११	३.०	३.०	४.७
	तामाङ र नेपाली	१	.३	.३	४.९
	थारु र मैथिली	१	.३	.३	५.२
	नेपालभाषा	२३९	६५.७	६५.७	७०.९
	नेपालभाषा र नेपाली	१	.३	.३	७१.२
	नेपाली	८३	२२.८	२२.८	९४.०
	नेपाली र धिमाल	१	.३	.३	९४.२
	बझाडी	१	.३	.३	९४.५
	मगर	८	२.२	२.२	९६.७
	मैथिली	१	.३	.३	९७.०
	राई	९	२.५	२.५	९९.५
	लिम्बु	१	.३	.३	९९.७
	शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
	Total	३६४	१००.०	१००.०	

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपालभाषा मातृभाषा प्रयोग कर्ता सङ्ख्या २३९ जना, नेपाली भाषा ८३ जना, तामाङ-११, राई ९, मगर-८, डोटेली-३, गरी अर्थसर्वेमा १/१ मात्र देखियो । यस तथ्याङ्अनुसार (नेपालभाषा ६५.७%, नेपाली २२.४ प्रतिशत, तामाङ ३ प्रतिशत, राई २.५ प्रतिशत मगर २.२ प्रतिशत, डोटेली ३.० प्रतिशत)

यहाँ नेपालभाषाका मातृभाषी दुई तिहाइ रहेको पाइयो । यहाँको कूल जनसङ्ख्या मध्ये नमूनाका रूपमा छानिएका ३६४ जनालाई सोधी बुझ्दा दुई तिहाइ जनताको मातृभाषा नेपालभाषा पाइएको हो ।

२.३.४ श्रीमान् श्रीमतीले आपसमा बोल्ने भाषा र भाषाहरू

३६४ जनालाई प्रश्नावली प्रयोग गरेर परिवारको श्रीमान् र श्रीमती दुईजनाको बीचमा कुन-कुन भाषा प्रयोग हुन्छ भन्ने प्रश्नको सन्दर्भमा प्राप्त भएका उत्तरका आधारमा तयार भएको तालिकालाई तल प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ६

श्रीमान् श्रीमतीले आपसमा बोल्ने भाषा वा भाषाहरू कुन कुन हुन्

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	अछामी र नेपाली	१	.३	.३	.३
	गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	.५
	डोटेली	१	.३	.३	.८
	डोटेली र बैतडेली	१	.३	.३	१.१
	डोटेली, बैतडेली र नेपाली	१	.३	.३	१.४
	तामाङ र नेपाली	६	१.६	१.६	३.०
	थारु र नेपाली	१	.३	.३	३.३
	थुलुङ, नेपाली र अङ्ग्रेजी	१	.३	.३	३.६

नेपालभाषा	१३४	३६.८	३६.८	४०.४
नेपालभाषा र नेपाली	१०२	२८.०	२८.०	६८.४
नेपालभाषा, नेपाली र अङ्ग्रेजी	६	१.६	१.६	७०.१
नेपाली	८६	२३.६	२३.६	९३.७
नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	९४.०
नेपाली, अंग्रेजी र हिन्दी	१	.३	.३	९४.२
नेपाली र किराँत	१	.३	.३	९४.८
नेपाली र डोटेली	१	.३	.३	९५.१
नेपाली र तामाङ	२	.५	.५	९५.६
नेपाली र बझाङी	१	.३	.३	९५.९
नेपाली र मगर	१	.३	.३	९६.२
नेपाली र बान्तवा	१	.३	.३	९६.४
मगर	१	.३	.३	९६.७
मगर र नेपाली	६	१.६	१.६	९८.४
मैथिली	१	.३	.३	९८.६
राई र नेपाली	१	.३	.३	९८.९
राई र नेपाली	३	.८	.८	९९.७
शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

प्रस्तुत तालिका अनुसार ३६४ नेपालभाषा मातृभाषा देखियो भने नेपालभाषा प्रयोग गरेर घर व्यवहार चलाउनेको सङ्ख्या १३४ देखिएको छ । नेपालभाषा र नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने १०८ अनि नेपाली भाषा प्रयोग गरेर दाम्पत्य जीवन चलाउनेको सङ्ख्या ८६ पाइयो । अरू बाँकीले विभिन्न भाषा प्रयोग गरे दाम्पत्य जीवन चलाउँदै आइरहेको देखियो । यस आधारमा नेपालभाषा मात्र बोल्ने वा प्रयोग गर्ने सङ्ख्या १३४ पाइयो भने नेपालभाषा र नेपाली भाषा प्रयोग गर्नेको सङ्ख्या १०२ गरेर नेपालभाषा प्रयोग गर्न सक्षम तथा गृहस्थ जीवन चलाउनेको कूल जम्मा सङ्ख्या २३६ पाइयो । यस आधारमा यस नगरपालिका क्षेत्रमा बसोबास गरेका स्थानीय, बसाइँसराई भएर आएका र डेरा बसेकाहरूलाई प्रश्नावली प्रयोग गरी विश्लेषण गर्दा नेपालभाषाको प्रयोग अत्यधिक मात्रामा पाइयो ।

२.३.५ बालबालिकाहरू आपसमा बोल्ने भाषा वा भाषाहरू

घरका बालबालिकाहरू बिच आपसमा मूल रूपमा कुन भाषा प्रयोग गर्दछन् वा त्यसपछि अरू कुनकुन भाषा गर्छन त ? भनी गरिएको प्रश्नका सिलसिलामा पाएका उत्तरहरूका आधारमा प्राप्त तथ्यतालाई तलको तालिकाद्वारा प्रष्ट पार्ने प्रयास गरिएको छ ।

तालिका ७

बालबालिकाहरूले आपसमा बोल्ने भाषा वा भाषाहरू

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	अछामी र नेपाली	१	.३	.३	.३
	गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	.५
	डोटेली र नेपाली	१	.३	.३	.८
	डोटेली र बैतडेली	१	.३	.३	१.१
	तामाङ र नेपाली	५	१.४	१.४	२.५
	थारु र नेपाली	१	.३	.३	२.७
	थुलुङ, नेपाली र अङ्ग्रेजी	१	.३	.३	३.०

नेपालभाषा	९२	२५.३	२५.३	२८.३
नेपालभाषा र नेपाली	१३२	३६.३	३६.३	६४.६
नेपालभाषा, नेपाली र अङ्ग्रेजी	११	३.०	३.०	६७.६
नेपाली	७६	२०.९	२०.९	८८.५
नेपाली र अंग्रेजी	१२	३.३	३.३	९१.८
नेपाली र अंग्रेजी	९	२.५	२.५	९४.२
नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	९४.५
नेपाली र किरात	१	.३	.३	९४.८
नेपाली र तामाङ	२	.५	.५	९५.३
नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	९५.६
नेपाली र बभ्फाङी	१	.३	.३	९५.९
नेपाली र मगर	१	.३	.३	९६.२
नेपाली र बान्तवा	१	.३	.३	९६.४
बैतडेली	१	.३	.३	९६.७
मगर र नेपाली	६	१.६	१.६	९८.४
मैथिली र नेपाली	१	.३	.३	९८.६
राई र नेपाली	१	.३	.३	९८.९
राई र नेपाली	३	.८	.८	९९.७
शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

माथि प्रस्तुत तथ्याङ्कको तालिका अनुसार नेपालभाषा मात्र बोल्न वा प्रयोग गर्न सक्नेको सङ्ख्या ९२ प्रतिशत पाइयो । नेपालभाषा र नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने सङ्ख्या ७६, पाइयो अनि नेपालभाषा र नेपाली भाषा दुवै प्रयोगको सङ्ख्या भने १३२ पाइयो । यसअनुसार नेपालभाषा प्रयोग गर्न सक्षम सङ्ख्या २२४ (६१.६%) पाइयो बाँकी (२९.४%) १४० ले अन्य एक एक भाषा मात्र प्रयोग गर्ने गरेको पाइए अनुसार नेपालभाषा बोल्ने र प्रयोग गर्ने गरेका झन्डै दुई तिहाइ सङ्ख्या (अधिकतम) देखियो ।

२.३.६ बालबालिकाले जानेका भाषा वा भाषाहरू

यस अध्ययनका सन्दर्भमा बालबालिकाहरूले जानेको खास भाषा र कुन कुन भाषाहरू जानेका छन् भनी जान्न बुझ्नका लागि सोधिएका प्रश्नहरूको आधार तथा प्राप्त उत्तरका आधारमा तयार गरिएको तालिका तल प्रस्तुत गरिन्छ :

तालिका ८

बालबालिकाले जानेका भाषा वा भाषाहरू

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	नेपालभाषा र मगर	१	.३	.३	.३
	अछामी, नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	.५
	गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	.८
	डोटेली र नेपाली	१	.३	.३	१.१
	डोटेली, नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	१.४
	तामाङ र नेपाली	५	१.४	१.४	२.७
	तामाङ, नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	३.०
	थारु र नेपाली	१	.३	.३	३.३
	थुलुङ, नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	३.६

नेपालभाषा	२३	६.३	६.३	९.९
नेपालभाषा र नेपाली	१३०	३५.७	३५.७	४५.६
नेपालभाषा र अंग्रेजी	१४	३.८	३.८	४९.५
नेपालभाषा, नेपाली र अंग्रेजी	७६	२०.९	२०.९	७०.३
नेपाली	६४	१७.६	१७.६	८७.९
नेपाली र अंग्रेजी	१२	३.३	३.३	९१.२
नेपाली, अंग्रेजी र हिन्दी	२	.५	.५	९१.८
नेपाली र अंग्रेजी	७	१.९	१.९	९३.७
नेपाली, अंग्रेजी र हिन्दी	४	१.१	१.१	९४.८
नेपाली र तामाङ	२	.५	.५	९५.३
नेपाली, तामाङ र अंग्रेजी	१	.३	.३	९५.६
नेपाली र बझाङी	१	.३	.३	९५.९
नेपाली र बान्तवा	१	.३	.३	९६.२
बैतडेली	१	.३	.३	९६.४
मगर र नेपाली	७	१.९	१.९	९८.४
मैथिली र नेपाली	१	.३	.३	९८.६
राई र नेपाली	१	.३	.३	९८.९
राई र नेपाली	३	.८	.८	९९.७
शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

प्रस्तुत तालिकामा प्राप्त सङ्ख्याका आधारमा ३६४ जना मध्ये नेपालभाषा मात्र जानेका बालबालिकाको सङ्ख्या २३ नेपालभाषा र नेपाली भाषा जानेका १३०, (नेपालभाषा) नेपाली भाषा मात्र जानेकाको सङ्ख्या ६४, नेपालभाषा, नेपाली भाषा र अङ्ग्रेजी जानको १२, मगर ७, तामाङ ५ र बाँकी अन्य भाषा देखिएबाट विद्यालयहरूमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूमा नेपालभाषा जानेका विद्यार्थीहरूको बाहुल्यता देखिएको छ ।

२.३.७ हजुरआमासँग बालबालिकाले बोल्ने भाषा वा भाषाहरू

विभिन्न विद्यालयहरूका विद्यार्थीहरूलाई हजुरआमासँग कुन भाषामा कुरा गरिन्छ वा प्रयोग हुन्छ भनेर बुझ्दा पाएको उत्तरका आधारमा मापन तालिका तल प्रस्तुत गरिन्छ :

तालिका ९

हजुरआमासँग बालबालिकाले बोल्ने भाषा वा भाषाहरू

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	नेपालभाषा र मगर	१	.३	.३	.३
	अछामी	१	.३	.३	.५
	गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	.८
	डोटेली	१	.३	.३	१.१
	डोटेली र नेपाली	१	.३	.३	१.४
	तामाङ र नेपाली	६	१.६	१.६	३.०
	थारु	१	.३	.३	३.३
	थुलुङ, नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	३.६
	नेपाली, अंग्रेजी र हिन्दी	१४	३.८	३.८	७.४
	नेपालभाषा	१३४	३६.८	३६.८	४४.२
	नेपालभाषा र नेपाली	८६	२३.६	२३.६	६७.९

नेपालभाषा, नेपाली र अंग्रेजी	४	१.१	१.१	६९.०
नेपाली	९४	२५.८	२५.८	९४.८
नेपाली र तामाङ	४	१.१	१.१	९५.९
नेपाली र बभ्फाङी	१	.३	.३	९६.२
नेपाली र बान्तवा	१	.३	.३	९६.४
बैतडेली	१	.३	.३	९६.७
मगर	१	.३	.३	९७.०
मगर र नेपाली	५	१.४	१.४	९८.४
मैथिली र नेपाली	१	.३	.३	९८.६
राई र नेपाली	१	.३	.३	९८.९
राई र नेपाली	३	.८	.८	९९.७
शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

प्रस्तुत मानव तालिका अनुसार ३६४ जना मध्ये बालबालिकाहरूले हजुरआमासँग नेपालभाषामा बोल्ने सङ्ख्या १३४ जना अर्थात् ३६.८ प्रतिशत बालबालिकाद्वारा नेपालभाषामा बोलिन्छ, नेपाली भाषामा ९४ जना अर्थात् २५.८ प्रतिशतद्वारा बोलिन्छ, नेपालभाषा र नेपाली भाषा गरी दुवै भाषामा पनि बोल्ने, ८६ अर्थात २३.६ प्रतिशत, नेपालभाषा, अङ्ग्रेजी र हिन्दीमा बोल्ने १४ अर्थात् ३.८ प्रतिशत तामाङ र नेपाली भाषा ६ जना अर्थात् १.६ प्रतिशत, नेपाली र तामाङ ४ अर्थात् १.१ प्रतिशत, नेपालभाषा, नेपाली र अङ्ग्रेजीमा कुरा गर्ने ४ अर्थात. १.१ प्रतिशत, (राई ३ जना अर्थात्) मगर र नेपाली ५ अर्थात् १.४ प्रतिशत बाँकी) अन्य थोरै बालबालिकाले हजुर आमासँग अन्य भाषामै बोल्ने गरेको पाइयो र नेपालभाषा मै बोल्ने अत्याधिक देखियो ।

२.३.८ हजुरबुबापुस्ता र बालबालिकाकाबिच प्रयुक्त भाषाहरू

तालिका १०

हजुरबुबासँग बालबालिकाले बोल्ने भाषा वा भाषाहरू

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	नेपालभाषा र मगर	१	.३	.३	.३
	अछामी	१	.३	.३	.५
	गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	.८
	डोटेली	१	.३	.३	१.१
	डोटेली र नेपाली	१	.३	.३	१.४
	तामाङ र नेपाली	६	१.६	१.६	३.०
	थारु	१	.३	.३	३.३
	थुलुङ, नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	३.६
	नेपालभाषा	१४८	४०.७	४०.७	४४.२
	नेपालभाषा र नेपाली	८८	२४.२	२४.२	६८.४
	नेपालभाषा, नेपाली र अंग्रेजी	४	१.१	१.१	६९.५
	नेपाली	९१	२५.०	२५.०	९४.५
	नेपाली र तामाङ	४	१.१	१.१	९५.६
	नेपाली र बझाडी	१	.३	.३	९५.९
	नेपाली र बैतडेली	१	.३	.३	९६.२

नेपाली र बान्तवा	१	.३	.३	९६.४
मगर	१	.३	.३	९६.७
मगर र नेपाली	५	१.४	१.४	९८.१
मैथिली र नेपाली	१	.३	.३	९८.४
राई र नेपाली	१	.३	.३	९८.६
राई	१	.३	.३	९८.९
राई र नेपाली	३	.८	.८	९९.७
शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

प्रस्तुत तालिकाअनुसार बालबालिकाको हजुरबुबासँग बोल्ने भाषामा सबभन्दा बढी ३६४ मध्ये १४८ जनाले नेपालभाषा अर्थात् ४०.७ प्रतिशतले प्रयोग गर्दछन् । नेपाली भाषा ९१ जना अर्थात् २५.० प्रतिशत, नेपालभाषा र नेपाली दुवै भाषा बोल्ने ८८ अर्थात् २४.२ प्रतिशत, तामाङ नेपाली भाषा ६ जना अर्थात् १.६ प्रतिशत, त्यस्तै मगर नेपाली ५ अर्थात् १.४ प्रतिशत र अन्य बाँकी आ-आफ्नै भाषामा हजुरबुबासँग बोल्ने वा कुरा गर्ने भाषाका रूपमा प्रयोग गर्ने गरेका भाषा छन् । यस विषयमा हजुरबुबासँग बोल्ने भाषाहरू हेर्दा नेपालभाषा मै कुरा गर्न बहुसङ्ख्यक देखिएका छन् ।

२.३.९ हजुर आमाले बालबालिकासँग बोल्ने भाषा

हजुरआमाले बालबालिकासँग बोल्ने भाषा कुन हो भन्ने प्रश्नका सन्दर्भमा पाइएको तथ्याङ्कको तालिका तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ११

हजुरआमाले बालबालिकासँग बोल्ने भाषा वा भाषाहरू

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	नेपालभाषा र मगर	१	.३	.३	.३
	अछामी	१	.३	.३	.५
	गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	.८
	डोटेली	१	.३	.३	१.१
	डोटेली र नेपाली	१	.३	.३	१.४
	डोटेली, बैतडेली र नेपालभाषा	१	.३	.३	१.६
	तामाङ र नेपाली	५	१.४	१.४	३.०
	थारु र नेपाली	१	.३	.३	३.३
	थुलुङ, नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	३.६
	नेपालभाषा	१४७	४०.४	४०.४	४४.०
	नेपालभाषा र नेपाली	८८	२४.२	२४.२	६८.१
	नेपाल भाभषा, नेपाली र अंग्रेजी	४	१.१	१.१	६९.२
	नेपाली	९४	२५.८	२५.८	९५.१
	नेपाली र तामाङ	४	१.१	१.१	९६.२
	नेपाली र बझाङी	१	.३	.३	९६.४
	नेपाली र बान्तवा	१	.३	.३	९६.७
	मगर	१	.३	.३	९७.०

मगर र नेपाली	५	१.४	१.४	९८.४
मैथिली र नेपाली	१	.३	.३	९८.६
राई र नेपाली	१	.३	.३	९८.९
राई र नेपाली	३	.८	.८	९९.७
शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

प्रस्तुत तालिकाबाट के स्पष्ट हुन्छ त भने यस नगरपालिका भित्र भएका घरपरिवारका हजुरआमाले आफ्ना नाति नातिनाहरू वा बालबालिकाहरूसँग बोल्ने वा कुरा गर्ने भाषामा पहिलो स्थान नेपालभाषा १४७ वा ४०.४ प्रतिशत देखियो भने दोस्रो स्थानमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने हजुरआमाहरू ९४ वा २५.८ प्रतिशतले देखियो । त्यस्तै तेस्रो स्थानमा नेपालभाषा र नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने ८८.० वा २४.२ प्रतिशत देखिएको छ । यस तथ्याङ्कबाट यस क्षेत्रका हजुरआमाहरू बहुसङ्ख्यक रूपमा नेपालभाषा नै प्रयोग गर्ने गरेका पाइयो ।

२.३.१० बुबासँग बालबालिका अर्थात् छोराछोरीहरूले बोल्दा प्रयोग हुने भाषा

यस नगर क्षेत्रभित्रका बालबालिका अर्थात् छोराछोरीहरूले कुन भाषा वा कुनकुन भाषाहरू प्रयोग गर्ने गरेका छन् भन्ने प्रश्नका सिलसिलामा प्राप्त जानकारीको तथ्याङ्क तालिका तल प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १२

बुवासँग बालबालिकाले बोल्ने भाषा वा भाषाहरू

भाषा (Languages)		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	नेपालभाषा र मगर	१	.३	.३	.३
	गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	.५
	डोटेली र नेपाली	१	.३	.३	.८
	डोटेली र बैतडेली	१	.३	.३	१.१
	तामाङ र नेपाली	५	१.४	१.४	२.५
	थारु र नेपाली	१	.३	.३	२.७
	थुलुङ, नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	३.०
	नेपालभाषा	९८	२६.९	२६.९	२९.९
	नेपालभाषा र नेपाली	१३४	३६.८	३६.८	६६.८
	नेपालभाषा, नेपाली र अंग्रेजी	६	१.६	१.६	६८.४
	नेपाली	९६	२६.४	२६.४	९४.८
	नेपाली, अंग्रेजी र बैतडेली	१	.३	.३	९५.१
	नेपाली र तामाङ	४	१.१	१.१	९६.२
	नेपाली र बझाङी	१	.३	.३	९६.४
	नेपाली र बान्तवा	१	.३	.३	९६.७
	मगर	१	.३	.३	९७.०
	मगर र नेपाली	५	१.४	१.४	९८.४

मैथिली र नेपाली	१	.३	.३	९८.६
राई र नेपाली	१	.३	.३	९८.९
राई र नेपाली	३	.८	.८	९९.७
शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

माथि प्रस्तुत गरिएको तथ्याङ्क तालिकाका आधारमा नेपालभाषा नै अग्र स्थानमा पाइयो । जसअनुसार ११८ जनाले आफ्ना बुबासँग नेपालभाषा प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो । जुन ३२.४ प्रतिशत झण्डै एक तिहाइ बालबालिकाले बुबासँग नेपालभाषा, ११६ जनाले नेपालभाषा र नेपाली भाषा प्रतिशतका दृष्टिबाट ३१.०९ हुन आउँछ । त्यस्तै नेपाली मात्र प्रयोग गर्ने ९२ जना अर्थात् २५.३ प्रतिशत देखिन्छ । यस आधारमा नेपालभाषाको प्रयोग बहुसङ्ख्या देखिएको छ ।

२.३.११ आमाले बालबालिकासँग/छोराछोरीसँग बोल्ने भाषा

यस सर्वेक्षणका क्रममा कीर्तिपुर नगरभित्रका परिवारभित्र, आमाले बालबालिका अर्थात् आफ्ना छोराछोरीसँग कुन भाषा प्रयोग गरेर बोल्छन् भन्ने कुराको तथ्याङ्क तल प्रस्तुत तालिकाबाट देख्न र बुझ्न सकिन्छ :

तालिका १३

बुबासँग बालबालिकाले बोल्ने भाषा वा भाषाहरू

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid नेपालभाषा र मगर	१	.३	.३	.३
गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	.५
डोटेली र नेपाली	१	.३	.३	.८

डोटेली र बैतडेली	२	.५	.५	१.४
तामाङ र नेपाली	५	१.४	१.४	२.७
थारु र नेपाली	१	.३	.३	३.०
थुलुङ, नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	३.३
नेपालभाषा	११८	३२.४	३२.४	३५.७
नेपालभाषा र नेपाली	११६	३१.९	३१.९	६७.६
नेपालभाषा, नेपाली र अंग्रेजी	६	१.६	१.६	६९.२
नेपाली	९२	२५.३	२५.३	९४.५
नेपाली, अंग्रेजी र बैतडेली	२	.५	.५	९५.१
नेपाली र तामाङ	४	१.१	१.१	९६.२
नेपाली र बझाङी	१	.३	.३	९६.४
नेपाली र बान्तवा	१	.३	.३	९६.७
मगर	१	.३	.३	९७.०
मगर र नेपाली	५	१.४	१.४	९८.४
मैथिली र नेपाली	१	.३	.३	९८.६
राई र नेपाली	१	.३	.३	९८.९
राई र नेपाली	३	.८	.८	९९.७
शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

माथि प्रस्तुत तालिकाका आधारमा के भन्न सकिन्छ भने यस क्षेत्रमा बहुसङ्ख्या आमाहरू आफ्ना बालबालिका/छोराछोरीहरूसँग घर व्यवहारमा नेपालभाषा १४३ अर्थात् ३९.३ प्रतिशत, नेपालीभाषा ९६ जना अर्थात् २६.४ प्रतिशत र ८९ अर्थात् २४.५ प्रतिशतले नेपालभाषा र नेपाली भाषा दुबै प्रयोग गर्ने गरेका पाइयो । यस तथ्याङ्कअनुसार नेपालभाषा बहुसंख्यकद्वारा बोलेको वा प्रयोग गरेको देखियो ।

२.३.१२ बुबाले बालबालिका/छोरा छोरीहरूसँग बोल्ने भाषा वा भाषाहरू

यस अध्ययनका क्रममा घरघर पुगेर गराइएको प्रश्नावली अनुसार बुबाले आफ्ना बालबालिका/छोराछोरीहरूसँग कुन भाषा बोल्ने वा प्रयोग गर्ने गर्छन् भन्ने तथ्याङ्क तालिकामा तल प्रस्तुत गरिन्छ :

तालिका नं. १४

बुवाले बालबालिकासँग बोल्ने भाषा वा भाषाहरू

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	नेपालभाषा र मगर	१	.३	.३	.३
	गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	.५
	डोटेली र नेपाली	१	.३	.३	.८
	डोटेली र बैतडेली	२	.५	.५	१.४
	तामाङ र नेपाली	५	१.४	१.४	२.७
	थारु	१	.३	.३	३.०
	थुलुङ, नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	३.३
	नेपालभाषा	१४३	३९.३	३९.३	४२.६
	नेपालभाषा र नेपाली	८९	२४.५	२४.५	६७.०

नेपालभाषा, नेपाली र अंग्रेजी	६	१.६	१.६	६८.७
नेपाली	९६	२६.४	२६.४	९५.१
नेपाली र तामाङ	४	१.१	१.१	९६.२
नेपाली र बझाङी	१	.३	.३	९६.४
नेपाली र बान्तवा	१	.३	.३	९६.७
मगर	१	.३	.३	९७.०
मगर र नेपाली	५	१.४	१.४	९८.४
मैथिली र नेपाली	१	.३	.३	९८.६
राई र नेपाली	१	.३	.३	९८.९
राई र नेपाली	३	.८	.८	९९.७
शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

प्रस्तुत तालिकाका आधारमा अध्ययन गर्दा १४४ जना अर्थात् ३९.६ प्रतिशत बुबाहरूद्वारा आफ्ना नानीबाबुहरूसँग नेपालभाषामा बोलेर व्यवहारिक जीवन चलाउँदै आइएको पाइयो । ९७ जना अर्थात २६.६ प्रतिशतद्वारा नेपाली भाषा प्रयोगगर्ने गरिएको पाइयो । त्यस्तै नेपाल भाषा र नेपाली भाषा दुवै प्रयोग गर्ने बुबा ८९ वा २४.५ प्रतिशत पाइएको छ ।

२.३.१३ घरमा बोलिने भाषाहरू

यस कीर्तिपुर नगर क्षेत्र भित्रका विभिन्न भाषा भाषीका अभिभावक तथा स्थानीय जनताका घरघरमा पुगी अध्ययन गर्ने सन्दर्भमा प्राप्त जानकारी अनुसारको मापक तालिका तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १५

घरमा बोलिने भाषा वा भाषाहरू

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	नेपालभाषा र मगर	१	.३	.३	.३
	अछामी र नेपाली	१	.३	.३	.५
	गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	.८
	डोटेली र नेपाली	१	.३	.३	१.१
	डोटेली र बैतडेली	२	.५	.५	१.६
	तामाङ र नेपाली	६	१.६	१.६	३.३
	थारु	१	.३	.३	३.६
	थुलुङ, नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	३.८
	नेपालभाषा	११८	३२.४	३२.४	३६.३
	नेपालभाषा र नेपाली	१२६	३४.६	३४.६	७०.९
	नेपाली	८४	२३.१	२३.१	९४.०
	नेपाली र अंग्रेजी	२	.५	.५	९४.५
	नेपाली र तामाङ	३	.८	.८	९५.३
	नेपाली र बझाडी	१	.३	.३	९५.६
	नेपाली र बान्तवा	१	.३	.३	९५.९
	नेपाली, हिन्दी र अंग्रेजी	३	.८	.८	९६.७
	मगर	१	.३	.३	९७.०
	मगर र नेपाली	५	१.४	१.४	९८.४

मैथिली र नेपाली	१	.३	.३	९८.६
राई र नेपाली	१	.३	.३	९८.९
राई र नेपाली	३	.८	.८	९९.७
शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

माथि प्रस्तुत तथ्याङ्कबाट पाइएको जानकारीअनुसार यस कीर्तिपुर क्षेत्रभित्रका घरघरमा बहुसंख्यक जनताले घरमा एउटै भाषा नेपाल भाषा मात्र प्रयोग गरेको देखिन्छ । जसमा नेपालभाषाका वक्ता ११८ वा ३२.४ प्रतिशत छन् भने नेपाली भाषाका वक्ता ८४ जना वा २३.१ प्रतिशत र नेपालभाषा र नेपाली भाषा दुवै प्रयोग गर्ने गरिएका घरहरू १२६ वा ३४.६ प्रतिशत पाइएको छ । जसअनुसार यहाँ एक तिहाइ अर्थात् बहुसंख्यक घरघरमा नेपालभाषा प्रयोग भएको पाइयो । दोस्रो स्थानमा नेपाली र तेस्रो स्थानमा नेपालभाषा र नेपालीको प्रयोग पाइयो । यस आधारमा नेपालभाषाको नै बाहुल्यता पाइयो ।

२.३.१४ समुदायभित्रको सम्पर्क भाषा

समुदायभित्र सम्पर्क भाषाको रूपमा कुन कुन भाषाहरूको प्रभाव वा प्रयोग हुँदै आइरहेका छ भन्ने सम्बन्धमा सोधिएको प्रश्नबाट जानकारीमा आएका तथ्याङ्कलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिन्छ :

तालिका १६

समुदायभित्रको सम्पर्क भाषा वा भाषाहरू

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	नेपालभाषा र मगर	१	.३	.३	.३
	गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	.५
	डोटेली र नेपाली	१	.३	.३	.८

डोटेली, नेपाली र थारु	१	.३	.३	१.१
डोटेली र बैतडेली	१	.३	.३	१.४
तामाङ र नेपाली	५	१.४	१.४	२.७
नेपालभाषा	६३	१७.३	१७.३	२०.१
नेपालभाषा र नेपाली	१८०	४९.५	४९.५	६९.५
नेपालभाषा, नेपाली र तामाङ	१	.३	.३	६९.८
नेपालभाषा, नेपाली र तामाङ	१	.३	.३	७०.१
नेपालभाषा, नेपाली र मैथिली	१	.३	.३	७०.३
नेपाली	८९	२४.५	२४.५	९४.८
नेपाली र तामाङ	३	.८	.८	९५.६
नेपाली र थारु	१	.३	.३	९५.९
नेपाली र बझाङी	१	.३	.३	९६.२
नेपाली र राई	१	.३	.३	९६.४
मगर	१	.३	.३	९६.७
मगर र नेपाली	६	१.६	१.६	९८.४
मैथिली र नेपाली	१	.३	.३	९८.६
राई र नेपाली	१	.३	.३	९८.९
राई र नेपाली	३	.८	.८	९९.७
शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

माथि प्रस्तुत तालिका अनुसार यस कीर्तिपुर नगरपालिका क्षेत्रभित्रका विभिन्न समुदायहरूभित्र अन्तर्वार्ता तथा प्रश्नावलीका माध्यमबाट बुभ्दा समुदायभित्र माध्यमभाषाका रूपमा नेपाली भाषा ८९ जना अर्थात् नमुनामा छानिएका ३६४ जना मध्ये २४.५% अनि १७.३ प्रतिशत जनताले नेपालभाषालाई सम्पर्क भाषाको सामुदायिक रूपमा प्रयोग गर्ने गरिएको पाइयो भने नेपालभाषा र नेपाली भाषा दुबै प्रयोग गर्ने जनता बहुसंख्यक १८० जना अर्थात् ४९.५ प्रतिशत पाइयो ।

यसरी दुबै भाषा प्रयोग हुनुको कारणका सम्बन्धमा बुझ्दा नेपालभाषा मातृभाषा वा पारिवारिक भाषा भए पनि छोरा छोरीको विद्यालयमा नेपाली भाषा नजानी नहुने हुनाले नेपाली पनि प्रयोग गर्नुपर्ने बाध्यता भएको कुरा स्वीकारिएको पाइयो ।

२.३.१५.बजारमा किनमेल गर्दा बोलिने भाषा

अध्ययनका क्रममा स्थानीय भाषाका अभिभावक तथा अरूसित सोध्ने तथा बुझ्ने क्रममा पाइएको जानकारी तालिकामा प्रस्तुत गरिन्छ :

तालिका १७

बजारमा किनमेल गर्दा बोलिने भाषा वा भाषाहरू

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	नेपालभाषा र मगर	१	.३	.३	.३
	गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	.५
	डोटेली र नेपाली	२	.५	.५	१.१
	डोटेली र बैतडेली	१	.३	.३	१.४
	तामाङ र नेपाली	५	१.४	१.४	२.७
	नेपालभाषा	४८	१३.२	१३.२	१५.९
	नेपालभाषा र नेपाली	१८२	५०.०	५०.०	६५.९
	नेपाली	१०४	२८.६	२८.६	९४.५

नेपाली र अङ्ग्रेजी	२	.५	.५	९५.१
नेपाली, अङ्ग्रेजी र हिन्दी	१	.३	.३	९५.३
नेपाली र तामाङ	३	.८	.८	९६.२
नेपाली र बझाङ	१	.३	.३	९६.४
नेपाली र हाउभाउ	१	.३	.३	९६.७
मगर	१	.३	.३	९७.०
मगर र नेपाली	५	१.४	१.४	९८.४
मैथिली र नेपाली	१	.३	.३	९८.६
राई र नेपाली	१	.३	.३	९८.९
राई र नेपाली	३	.८	.८	९९.७
शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

जातिगत भिन्न भाषा भएका कारण (माथि) प्रस्तुत तालिका अनुसार ५० प्रतिशत जनताले बजारमा नेपाल भाषा र नेपाली भाषा नै प्रयोग गर्नुपर्ने भनी जानकारी गराएको तथ्याङ्क तालिका तल प्रस्तुत गरिन्छ :

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपाली भाषा नै बजारमा प्रयोग गरेका जनता मध्ये धेरैले बजारमा विभिन्न जात र भाषा र भाषिकाहरूले पसल थापेका छन् । जसलाई आफ्नो मातृभाषा पछि नेपाली नै बोलेर व्यापार व्यवसाय सञ्चालन नगरी धरै नपाएकाले पनि नेपाली बोल्छन् । त्यस्तै बजारमा नेपालभाषा भन्दा नेपालीभाषा बोल्ने गरेकोले हामी जनताले पनि नेपाली बोल्नु सिवाय अर्को उपाय नभएको बताइएको छ ।

यसकारण नेपाली भाषीहरूमध्ये ४८ जना १३.२ प्रतिशत र १८२ जनाले नेपालभाषा मातृभाषा र पारिपारिक भाषा भए पनि (ती मध्ये १८२ जनाले) किनमेल गर्न जाँदा बजारमा

नेपाली भाषा नै प्रयोग गरेको बताइएको छ । अरू बाँकीले आ-आफ्नै भाषा र नेपाली भाषा पनि प्रयोग गर्ने गरिएका बताइएको छ ।

२.३.१६.औपचारिक कार्यक्रमका बोलिने भाषा वा भाषाहरू

औपचारिक कार्यक्रममा बोलिने भाषाका सन्दचर्भमा प्राप्त जानकारी तलको तालिकाबाट स्पष्ट पारिन्छ :

तालिका १८

औपचारिक कार्यक्रममा बोलिने भाषा वा भाषाहरू

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	नेपालभाषा र मगर	१	.३	.३	.३
	गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	.५
	डोटेली र नेपाली	१	.३	.३	.८
	डोटेली, बैतडेली र संस्कृत	१	.३	.३	१.१
	तामाङ र नेपाली	५	१.४	१.४	२.५
	नेपालभाषा	२७	७.४	७.४	९.९
	नेपालभाषा र नेपाली	१५०	४१.२	४१.२	५१.१
	नेपालभाषा, नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	५१.४
	नेपाली	१५२	४१.८	४१.८	९३.१
	नेपाली र अंग्रेजी	४	१.१	१.१	९४.२
	नेपाली र तामाङ	४	१.१	१.१	९५.३
	नेपाली र बझाङी	१	.३	.३	९५.६

नेपाली र बान्तवा	१	.३	.३	९५.९
मगर	१	.३	.३	९६.२
मगर र नेपाली	५	१.४	१.४	९७.५
मैथिली र नेपाली	१	.३	.३	९७.८
राई र नेपाली	१	.३	.३	९८.१
राई र नेपाली	३	.८	.८	९८.९
शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	९९.२
संस्कृत र नेपाली	३	.८	.८	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

प्रस्तुत माथिको तालिकाबाट औपचारिक कार्यक्रमहरूमा बहुसंख्यक वा धेरै जना १५२ जना ४१.८ प्रतिशतद्वारा नेपाली भाषा नै प्रयोग गर्ने गरिएको र नेपालभाषाका वक्ता १५० ४१.२ प्रतिशतले पनि औपचारिक कार्यक्रमहरूमा नेपाली भाषा नै प्रयोग गर्ने गरिएको बताइएको छ भने २७ जना नेपाली भाषीद्वारा नेपालभाषा नै प्रयोग गर्ने गरेको बताइएको पाइयो र समग्रमा सबै जसोद्वारा नेपाली भाषा नै प्रयोग गरेको जानकारी दिइएको छ ।

सोधकै सिलसिला धेरैको भनाइमा सरकारी कार्यनीतिका कारण शिक्षामा, प्रशासनको लेख्य र कथ्य रूपमा नै नेपाली भाषा बनाइएको कारण यस्तो अवस्था सृर्जना भएको बताइएको छ । ४९ जनाले पनि आफ्नो मातृभाषा र नेपाली प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो ।

२.३.१७ धार्मिक रीतिरिवाजको भाषा

प्रस्तुत विषयका सन्दर्भमा प्राप्त जानकारी तलको तालिकबाट प्रस्ट्याउने प्रयास गरिएको छ :

तालिका १९

धार्मिक रीतिरिवाजको भाषा वा भाषाहरू

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	नेपालभाषा र मगर	१	.३	.३	.३
	अङ्ग्रेजी र नेपाली	३	.८	.८	१.१
	अछामी	१	.३	.३	१.४
	गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	१.६
	डोटेली	१	.३	.३	१.९
	डोटेली र नेपाली	१	.३	.३	२.२
	डोटेली, बैतडेली र नेपाली	१	.३	.३	२.५
	तामाङ र नेपाली	५	१.४	१.४	३.८
	थारु र नेपाली	१	.३	.३	४.१
	नेपालभाषा	१३०	३५.७	३५.७	३९.८
	नेपालभाषा र नेपाली	१०५	२८.८	२८.८	६८.७
	नेपाली	७६	२०.९	२०.९	८९.६
	नेपाली र अंग्रेजी	१३	३.६	३.६	९३.१
	नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	९३.४
	नेपाली र तामाङ	४	१.१	१.१	९४.५
	नेपाली र बझाङी	१	.३	.३	९४.८
	नेपाली र बान्तवा	१	.३	.३	९५.१
	नेपाली र संस्कृत	५	१.४	१.४	९६.४

मगर	१	.३	.३	९६.७
मगर र नेपाली	५	१.४	१.४	९८.१
मैथिली र नेपाली	१	.३	.३	९८.४
राई र नेपाली	१	.३	.३	९८.६
राई र नेपाली	३	.८	.८	९९.५
शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	९९.७
संस्कृत र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

उपर्युक्त मापन तालिकाबाट जानकारी भएअनुसार धार्मिक रीतिरिवाजमा नेपालभाषा १३० जना अर्थात. ३५.७ प्रतिशत, नेपाली भाषा ७६ जना अर्थात् २०.९ प्रतिशत र दुवै भाषा) १०५ जना अर्थात् २८.८ प्रतिशतद्वारा नेपालभाषा र नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने गरेको बताइएको छ । अरू बाँकी ४३ जना विभिन्न मातृभाषीले पनि नेपाली भाषा प्रयोग गरेको बताइएको छ । यस जानकारी अनुसार दुई तिहाइ जनताले धार्मिक स्थल तथा रितिरिवाजमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो ।

२.३.१८ विद्यालयमा पठनपाठन हुने भाषा वा भाषाहरू

अध्ययनका सन्दर्भमा प्रस्तुत शीर्षकमा नमुना छनोटमा परेका व्यक्तिहरूबाट प्राप्त जानकारीहरूलाई तल तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका २०

विद्यालयमा पठनपाठन हुने भाषा वा भाषाहरू

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid नेपालभाषा र मगर	१	.३	.३	.३

अंग्रेजी र नेपाली	५	१.४	१.४	१.६
अंग्रेजी र नेपाली	१	.३	.३	१.९
गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	२.२
डोटेली र नेपाली	१	.३	.३	२.५
डोटेली, बैतडेली र नेपाली	१	.३	.३	२.७
तामाङ र नेपाली	४	१.१	१.१	३.८
नेपालभाषा	६	१.६	१.६	५.५
नेपालभाषा र नेपाली	१०२	२८.०	२८.०	३३.५
नेपालभाषा र अंग्रेजी	१	.३	.३	३३.८
नेपालभाषा, नेपाली र अंग्रेजी	३	.८	.८	३४.६
नेपाली र अङ्ग्रेजी	१	.३	.३	३४.९
नेपाली	९६	२६.४	२६.४	६१.३
नेपाली र अंग्रेजी	५९	१६.२	१६.२	७७.५
नेपाली र अंग्रेजी	६७	१८.४	१८.४	९५.९
नेपाली र तामाङ	२	.५	.५	९६.४
नेपाली र बझाङी	१	.३	.३	९६.७
नेपाली र बान्तवा	१	.३	.३	९७.०
मगर	१	.३	.३	९७.३
मगर र नेपाली	५	१.४	१.४	९८.६
राई र नेपाली	१	.३	.३	९८.९

राई र नेपाली	३	.८	.८	९९.७
शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

प्रस्तुत तालिकालाई अध्ययन गर्दा विद्यालयमा पठनपाठन हुने भाषाका सन्दर्भमा नेपाली भाषा ९६ जना अर्थात् २६.४ प्रतिशत, नेपालभाषा र नेपाली भाषा १०२ जना अर्थात् २८.० प्रतिशत, नेपाली र अङ्ग्रेजी १२६ जना अर्थात्३४.६ प्रतिशत, नेपालभाषा ६ जना अर्थात् १.६ प्रतिशतद्वारा विद्यालय पठनपाठन हुने भाषा भनेर जानकारी दिइएको छ ।

यस अध्ययनमा प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार नेपाली भाषाको प्रयोग अधिक रूपमा भएको छ र नेपालभाषा र नेपाली भाषा दुबैमा १०२ जना अर्थात् २८.० प्रतिशत देखिन्छ । यसको मतलब नेपालका विद्यालय शिक्षाको माध्यम भाषा औपचारिक रूपमा नेपाली भाषा भएकोले नेपालभाषा र अन्य भाषा नगन्य रूपमा वा शुन्य रूपमा रहेको मान्न सकिन्छ । यसकारण पनि नेपालको नयाँ संविधानले खोजेको नेपालका भाषाहरूको सम्बर्द्धन र विकासका लागि मातृभाषा शिक्षा अनिवार्य देखिन्छ । यसै सन्दर्भमा कीर्तिपुर नगरपालिकाले २०५४ सालदेखि नै विभिन्न विद्यालयहरू जस्तै मङ्गल मा.वि., हिलटाउन मा.वि. कीर्तिपुर मा.वि. आदि मा बजेट प्रदान गरेर नेपालभाषा शिक्षण गराउँदै आइरहेको छ ।

२.३.१९ अनौपचारिक शिक्षाको माध्यम भाषाहरू

अनौपचारिक शिक्षामा पठनपाठन हुने भाषा वा भाषाहरू औपचारिक शिक्षाको माध्यम नेपाली भाषा हुँदै आइरहेको अवस्थामा अनौपचारिक शिक्षा तथा पठनपाठनको भाषा अन्य भाषा हुन कठिन हुनु नौलो देखिदैन । यसर्थमा अनौपचारिक शिक्षा पनि नेपाली भाषा हुनु सान्दर्भिक छ । यस सम्बन्धमा गरिएको अनुसन्धानको सन्दर्भमा प्राप्त तथ्याङ्क यहाँ प्रस्तुत गरिन्छ :

तालिका २१

अनौपचारिक शिक्षामा पठनपाठन हुने भाषा वा भाषाहरू

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	नेपालभाषा र मगर	१	.३	.३	.३
	अंग्रेजी र नेपाली	१	.३	.३	.५
	अंग्रेजी र नेपाली	५	१.४	१.४	१.९
	गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	२.२
	डोटेली र नेपाली	१	.३	.३	२.५
	तामाङ	१	.३	.३	२.७
	तामाङ र नेपाली	३	.८	.८	३.६
	थाहा छैन	२३	६.३	६.३	९.९
	नेपालभाषा	७	१.९	१.९	११.८
	नेपालभाषा र नेपाली	१४०	३८.५	३८.५	५०.३
	नेपालभाषा, नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	५०.५
	नेपाली	९६	२६.४	२६.४	७६.९
	नेपाली र अंग्रेजी	५५	१५.१	१५.१	९२.०
	नेपाली र अंग्रेजी	१४	३.८	३.८	९५.९
	नेपाली र तामाङ	१	.३	.३	९६.२
	नेपाली र बझाङी	१	.३	.३	९६.४
	नेपाली र बान्तवा	१	.३	.३	९६.७

नेपालभाषा र तामाङ	१	.३	.३	९७.०
मगर	१	.३	.३	९७.३
मगर र नेपाली	५	१.४	१.४	९८.६
राई र नेपाली	१	.३	.३	९८.९
राई र नेपाली	३	.८	.८	९९.७
शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

प्रस्तुत तथ्याङ्कअनुसार अनौपचारिक शिक्षा प्राप्त गर्दा नेपालभाषा र नेपाली भाषा दुवै प्रयोग गर्ने १४० जना अर्थात् ३८.५ प्रतिशत, नेपाली भाषा ९६ जना अर्थात् २६.४ प्रतिशत छन् भने थाहा छैन भन्नेमा २३ जना अर्थात् ६.३ प्रतिशत छन् ।

२.३.२० उच्च शिक्षामा पठनपाठन हुने भाषा

विश्वले एउटा घरको रूप लिइसकेको वर्तमान परिप्रेक्षमा नेपाल पनि अछुतो भएन । त्यसैले नेपालका भाषाहरू लोप हुने चिन्ताले (भाषा) नेपालको संविधान २०७२ ले नेपालमा जति भाषाहरू छन् ती सबैको संरक्षण र विकासका लागि भाषा आयोग गठन गरी काम थालिरहेको कुरा अत्यन्त सकारात्मक र सह्रानीय मान्नुपर्छ । जसले जातजाति जुनसुकै भए पनि नेपालमा जन्मेर बसोबास भएर रहेका र सबै गरेर १२.५ प्रतिशत विभिन्न जातहरू छन् भनी अनुसन्धानबाट पत्ता लागेको भए पनि वास्तवमा एउटै जात नेपाली हो तर भाषा १२३ फरक फरक छन् । यिनीहरूको संस्थागत विकास हुनु नेपालको सांस्कृतिक रूपले नमुना मान्न सकिन्छ । यसर्थमा विश्वव्यापीकरणको समयमा भाषा पनि विश्वव्यापीकरणबाट अछुतो भएन १२३ भाषा नेपाली भाषामा रूपान्तरण भए जस्तो लागिरहेको छ । त्यस्तै नेपाली भाषा पनि अंग्रेजी भाषाबाट प्रभावित भएका देखिएको छ । यस कुराको सम्भावना तलको तालिकाबाट स्पष्ट रूपमा देख्न सकिन्छ ।

तालिका २२

उच्च शिक्षामा पठनपाठन हुने भाषा वा भाषाहरू

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	नेपालभाषा र मगर	१	.३	.३	.३
	अंग्रेजी	४	१.१	१.१	१.४
	अंग्रेजी र नेपाली	३	.८	.८	२.२
	गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	२.५
	तामाङ र नेपाली	३	.८	.८	३.३
	थाहा छैन	२३	६.३	६.३	९.६
	नेपालभाषा	१०	२.७	२.७	१२.४
	नेपालभाषा र नेपाली	८८	२४.२	२४.२	३६.५
	नेपालभाषा, नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	३६.८
	नेपाली	८८	२४.२	२४.२	६१.०
	नेपाली र अंग्रेजी	१०६	२९.१	२९.१	९०.१
	नेपाली र अंग्रेजी	२२	६.०	६.०	९६.२
	नेपाली र तामाङ	१	.३	.३	९६.४
	नेपाली र बझाङी	१	.३	.३	९६.७
	नेपाली र बान्तवा	१	.३	.३	९७.०
	बैतडेली	१	.३	.३	९७.३
	मगर र अंग्रेजी	१	.३	.३	९७.५

मगर र नेपाली	५	१.४	१.४	९८.९
राई र नेपाली	१	.३	.३	९९.२
राई र नेपाली	२	.५	.५	९९.७
शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

उपर्युक्त तालिकाअनुसार विश्लेषण गर्ने हो भने नेपाली र अङ्ग्रेजी भाषामा पठनपाठन गर्ने बहुसंख्यक १२८ जना अर्थात् ३५.१ प्रतिशतको देखियो । त्यसपछि नेपाली र नेपालभाषा तथा नेपाली भाषा दोस्रो स्थानमा ८८/८८ जना अर्थात. २४.२/२४.२ प्रतिशत पाइयो । अन्य भाषाहरू अत्यन्त कमै पाइएको छ । यस आधारमा उच्च शिक्षामा नेपाली अंग्रेजीको बाहुल्यता बढ्दै गएको परिप्रेक्षमा अन्य भाषाहरू लोप नहोलान भन्न सकिँदैन । यसैले पनि कीर्तिपुरका जनताहरूबाट र विद्यालयबाट नेपालभाषाको जगेर्ना र विकासमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्न सकिन्छ । जसका लागि विद्यालयहरूमा वा आधारभूत तहको कक्षा १-५ सम्म मातृभाषा शिक्षा वा माध्यम भाषाको रूपमा प्रयोग गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

२.३.२१ सरकारी कार्यालयहरूमा प्रयोग हुने भाषाको स्वरूप

नेपालको पूर्व सरकारहरू शाहवंश, राणा, पञ्चायत शासकहरूद्वारा प्रशासनिक लगाय सञ्चारको माध्यम अनि शिक्षाको माध्यम समेत नेपाली भाषालाई बनाउँदै ल्याउनाले आज पनि सरकारी कार्यालयहरूमा कथ्य र लेख्य सम्पूर्ण रूपमा नेपाली भाषा अपनाउँदै आइएको छ । अन्य भाषाहरू प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा ओझेलमा पर्दै लोपोन्मुख स्थितिमा पुगेको कुरा कसैका सामु छुपेको छैन ।

हाल लोकतान्त्रिक सरकारबाट नयाँ संविधानमा नेपालका भाषाहरूको उत्थानका लागि चालिएको कदम अत्यन्त सह्रानीय मान्नुपर्छ । त्यसकारण त्यही उद्देश्य प्राप्तिका लागि भिन्न भाषाभाषीहरूको विकासका लागि मातृभाषा शिक्षाका लागि विभिन्न आधारहरू लगायत सम्भाव्यता अध्ययनको सिलसिलामा कीर्तिपुर नगरपालिका क्षेत्रभित्र नेपालभाषीहरूको बाहुल्यता देखिए अनुसार विद्यालयमा नेपालभाषा शिक्षणको लागि

आवश्यक अनुसन्धान गर्ने सन्दर्भमा गरिएको अध्ययनबाट प्राप्त सूचनाको तथ्याङ्क तलको तालिकाबाट देखाउने प्रयास गरिएको छ :

तालिका २३

सरकारी कार्यालयहरूमा कुन भाषा वा भाषाहरू

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	नेपालभाषा र मगर	१	.३	.३	.३
	गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	.५
	डोटेली, बैतडेली र नेपाली	१	.३	.३	.८
	तामाङ र नेपाली	१	.३	.३	१.१
	नेपालभाषा	२६	७.१	७.१	८.२
	नेपालभाषा र नेपाली	८३	२२.८	२२.८	३१.०
	नेपालभाषा र अंग्रेजी	३	.८	.८	३१.९
	नेपालभाषा, नेपाली र अंग्रेजी	१	.३	.३	३२.१
	नेपाली	२२७	६२.४	६२.४	९४.५
	नेपाली र अंग्रेजी	१०	२.७	२.७	९७.३
	नेपाली र थारु	१	.३	.३	९७.५
	नेपाली र बझाङी	१	.३	.३	९७.८
	मगर	१	.३	.३	९८.१
	मगर र नेपाली	४	१.१	१.१	९९.२
	राई र नेपाली	२	.५	.५	९९.७
	शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
	Total	३६४	१००.०	१००.०	

प्रस्तुत तालिका अनुसार सरकारी कार्यालयहरूमा कुन भाषा प्रयोग हुन्छ भन्ने प्रश्नको जवाफ नेपालीभाषा २२७ जना अर्थात् ६२.७ प्रतिशत छन् भने नेपालभाषा (भन्नेहरू) ११४ जना अर्थात् ३८.५ प्रतिशत छन् । नेपाली र अङ्ग्रेजीमा १० जना अर्थात् २.७ प्रतिशत छन् भने बाँकी अन्य भाषामा परेका देखिए । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने वास्तविक देशको सरकारी कामकाजको भाषा नै नेपाली भइसकेको अवस्थामा ३८.५ प्रतिशतले नेपालभाषा प्रयोग गर्नु भनेको नेपालभाषाप्रतिको आस्था र अस्तित्व जगेर्नाको भावना जिउँदो रहेको देखिन्छ । अर्को कुरा कीर्तिपुर नगरपालिकाले नै नेपालभाषालाई प्रतिस्थापित तथा विकासका लागि विभिन्न किसिमका कार्यनीतिहरू कार्यान्वयन गर्दै तथा अनुसन्धान कार्य गर्दै आइरहेको जनमानसमा जाहेरै छ ।

२.३.२२ समुदाय बाहिरको व्यक्तिसँग सम्पर्कको माध्यम भाषा

मानिस सामाजिक प्राणी भएकाले ऊ समाजभन्दा पर रहन सक्दैन । मानिस जुन समजामा रहन्छ त्यहीँको भाषामा विचार विनिमय गर्छ । ऊ स्थानीय, बटुवा वा डेरावाल होस् या कर्मचारी सबैलाई भाषा चाहिन्छ । भाषाविना कोही बाँच्न सम्भव छैन भने नेपालको राष्ट्रभाषा नेपाली भएकोले विद्यालय, क्याम्पस, कार्यालय जस्ता महत्त्वपूर्ण स्थानमा सञ्चारको लागि प्रयोग हुने लेख्य भाषा भनेकै नेपाली भाषा हो । लेख्य हुनुका साथै विद्यालय र क्याम्पसको शिक्षण सिकाइको माध्यम भाषा नै नेपाली भएकोले त्यो भाषा बजार, व्यवसाय र यातायात जस्ता जनसम्पर्कका प्रत्येक स्थल तथा भेटघाट स्थलमा प्रचलित भइसकेको कारणले गर्दा आज घरघरमा आ-आफ्नो मातृभाषा बोले तापनि बाहिर अनेक जातजाति र भाषाभाषीसँगको विचार विनिमयको साधन नेपाली भाषालाई अपनाउँदै आइएको कुरा कतै छुपाउनु आवश्यक छैन । यही कारणले गर्दा नै आज नेपालका १२५ जातका नागरिकहरूले १२३ भाषाहरू प्रयोग गर्दै छन् (स्तरीय भाषाका रूपबाट) हराउँदै छ । त्यसैले ती भाषाहरू लोपोन्मुख अवस्थामा पुगिसकेको हुँदा ती सम्पूर्ण राष्ट्रिय भाषाहरूको संवर्द्धन र विकास गर्नु पर्दछ । नेपालको संस्कृति समेत लोप हुन सक्ने जस्ता भयावह अवस्था सृजना नहोस् भन्नाका लागि संविधानले व्यवस्था गरेअनुसार भाषिक अनुसन्धानका साथ साथै आवश्यक जिम्मेवारी ग्रहण गर्नु आज सम्पूर्ण बुद्धिजीवी तथा विद्धत वर्गको काँधमा आइपरेकोछ । यसै सन्दर्भमा कीर्तिपुर बासीहरूसँग बाहिरको व्यक्तिसित सम्पर्क गर्नु

पर्दा कुन भाषा प्रयोग गर्नु हुन्छ भनी बुझ्दा प्राप्त सूचनालाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिन्छ :

तालिका २४

समुदायबाहिरको व्यक्तिसित सम्पर्कको भाषा

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	नेपालभाषा र मगर	१	.३	.३	.३
	अंग्रेजी	२	.५	.५	.८
	अंग्रेजी, हिन्दी र नेपालभाषा	५	१.४	१.४	२.२
	अङ्ग्रेजी र नेपाली	२	.५	.५	२.७
	गुरुङ र नेपाली	१	.३	.३	३.०
	तामाङ र नेपाली	३	.८	.८	३.८
	नेपाली, हिन्दी र अंग्रेजी	३	.८	.८	४.७
	नेपालभाषा	३६	९.९	९.९	१४.६
	नेपालभाषा र नेपाली	११६	३१.९	३१.९	४६.४
	नेपालभाषा र अंग्रे(जी	३	.८	.८	४७.३
	नेपालभाषा, नेपाली र अंग्रेजी	५	१.४	१.४	४८.६
	नेपाली	१५१	४१.५	४१.५	९०.१
	नेपाली र अंग्रजी	५	१.४	१.४	९१.५
	नेपाली, अंग्रेजी र हिन्दी	१३	३.६	३.६	९५.१
	नेपाली र अंग्रेजी	५	१.४	१.४	९६.४

नेपाली, अंग्रेजी र हिन्दी	१	.३	.३	९६.७
नेपाली र बझाङी	१	.३	.३	९७.०
नेपाली, हिन्दी र अंग्रेजी	६	१.६	१.६	९८.६
मगर र नेपाली	२	.५	.५	९९.२
मगर, नेपाली र हिन्दी	१	.३	.३	९९.५
राई र नेपाली	१	.३	.३	९९.७
शेर्पा र नेपाली	१	.३	.३	१००.०
Total	३६४	१००.०	१००.०	

प्रस्तुत माथिको तालिकामा नेपालभाषा र नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने सङ्ख्या ११६ जना अर्थात् ३१.९ प्रतिशत, नेपालभाषा १५१ जना अर्थात् ४१.५ प्रतिशत र नेपालभाषा ३६ जना अर्थात् ९.९ प्रतिशत देखिन्छ भने अन्य जात तथा भाषीहरूमा नगन्य मात्रामा मात्र मातृभाषा प्रयोग हुने गरेको देखिन्छ । यसरी हेर्दा नेपाली भाषा नै अधिकांश जनताले प्रयोग गर्ने गरेको देखिनाले कीर्तिपुरका जनतालाई नेपालभाषाको जानकारी दिलाउनु विकास गराउनु र नेवारी संस्कृतिको सुरक्षार्थ पनि नेपालभाषामा शिक्षा दिनु अति आवश्यक भइसकेको पाइयो ।

अध्यायः ३

नेवारी भाषाको शिक्षामा प्रयोग सम्भाव्यताको अध्ययन

३.१ विद्यार्थीको भाषिक सक्षमता परीक्षण

कीर्तिपुर नगरपालिका भित्रका विभिन्न विद्यालयहरूमध्ये ३ वटा विद्यालय बालकुमारी मा.वि., जनसेवा मा.वि. र हिलटाउन मा.वि.मा कक्षा ३ सम्मका विद्यार्थीहरूमध्ये दोस्रो भाषी २३४ जना विद्यार्थीहरूमा भाषिक सक्षमता परीक्षण गरियो ।

यस भाषिक परीक्षणमा सबै विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको प्रश्नावलीको वाक्य १, २ र ३ लाई मातृभाषामा लेख्नका साथै उल्था गर्न सक्षम भएका छन् । तर बोलेर वा कथ्य रूपमा ५० प्रतिशतले मात्र प्रयोग गर्न सकेको पाइयो ।

यसबाट पूर्व प्रा. तहका दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरू नेपाली भाषाबाट शिक्षण तथा अध्ययनमा भाषाका चार ४ कुशलता मध्ये सुनाइ र बोलाइमा कमजोर हुनाले बोलाइ सीपको विकास हुन नसकेको वा भाषा शिक्षकको कमजोरी देखिनुमा यो सोचनीय छ र प्रश्न उठेको छ कि सुनाइ बोलाइ पछि पढाइ लेखाइ क्रमैसँग आउनु पर्नेमा लेखाइ सीपको विकास पहिले नै भएकोले यहाँनिर भाषाका सीप तथा कुशलता विकास क्रमसँग नहुनुले सिकाइ सिद्धान्त, शिक्षण विधि, तालिम प्राप्त शिक्षकको कमी या घरायसी परिवेश नहुनाले भाषा सिकाइ क्रमैसँग हुन नसकेको देखिन्छ ।

३.२ विद्यार्थीको भाषिक सक्षमता परीक्षणको विद्यालयत स्थिति

३.२.१ श्री हिल टाउन मावि

यसै गरी हिल टाउन मा.वि. को कक्षा अवलोकन गर्न पुग्नु भएका मा.वि. निरीक्षक श्री विश्वास रोक्काका अनुसार विद्यालयमा विभिन्न मातृभाषा जस्तै नेपाली भाषा कक्षामा तामाङ, राई र नेवार छात्र छात्राहरू भएको नेपाली भाषा कक्षामा र शिक्षकले नेपालीभाषामा पढाउने भएकोले मातृभाषामा पठनपाठन नभएको पाइयो र विद्यार्थीलाई विषयवस्तुमा केन्द्रित गर्न नसकेको पाइयो । तर बहुभाषागत शिक्षण नभएकोले विद्यार्थीहरूमा भाषिक सीपको क्रमवद्ध रूपमा कुशलतापूर्वक सिकाइ नभएको अनुमान गर्न सकिन्छ ।

३.२.२ श्री बालकुमारी मा.वि. कीर्तिपुर

शिक्षामा मातृभाषा प्रयोगको सम्भाव्यताको अध्ययन सम्बन्धमा बालकुमारी मा.वि. को कक्षा तीन (३) का छ (६) जना विद्यार्थीहरू

विद्यार्थीको नाम	मातृभाषा नेपाली भाषा	समुदायको भाषा नेपालभाषा	जानेको भाषा
सविन महर्जन			
इमन श्रेष्ठ			
स्वीकृति श्रेष्ठ			
संयोग राई			
सुवास राई			
असिम राई			

यी ६ जनै विद्यार्थीहरूको मातृभाषा र बोल्ने भाषा अनि जानेको भाषा राई भाषा बताइएको छ। घरमा बाजेबज्यैसँग पनि सोही अनुसार नेपालभाषा र राई भाषा प्रयोग गर्ने गरेको बताइएको छ। त्यस्तै आमाबुबा , दाजु दिदी साथीहरू र समुदायमा सबैसँग सबैतिर आफ्नो मातृभाषा नै प्रयोग गर्ने गरिएको बताइएको छ।

उक्त विद्यालयका यी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली भाषा, नेपालभाषा र राई भाषा प्रयोग गर्न सजिलो भएको छ भने साथीभाइसँग खेल्दा, कक्षाकोठामा पठनपाठन गर्दा प्रश्नोत्तर, कुराकानी र छलफल गर्दा नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने गरिएको बताइएको छ।

यस विद्यालयका शिक्षकहरू कक्षा ३ मा नेपाली र अङ्गेजी भाषा प्रयोग गर्छन् जुन बेला यी विद्यार्थीहरूले बुझ्ने गरेको बताइएको छ। कक्षा बाहिर पनि शिक्षकसँग नेपाली भाषामा कुरा गर्छन र नेपाली भाषामा लेखेर पढाउनु हुँदो रहेछ। परीक्षाहरू नेपाली भाषामा र विभिन्न अतिरिक्त क्रियाकलापहरू पनि नेपाली भाषामा हुन्छ। पाठ्यपुस्तकहरू नेपाली र अङ्ग्रेजी भाषामा छन्।

मातृभाषामा पढ्दा सजिलो भएको कुरा बताइएको छ । कक्षा १ देखि पाँचसम्म मातृभाषा विषय पढन पाए हुन्थ्यो भन्ने लागेको कुरा बताइएको छ ।

३.२.३ जनसेवा मा.वि.

शिक्षामा मातृभाषा प्रयोगको सम्भाव्यता अध्ययनको सिलसिलामा जनसेवा माध्यमिक विद्यालयको कक्षा ३ का ६ जना विद्यार्थीहरू

सिमन तामाङ			
सदिक्षा महर्जन			
इशान महर्जन			
रिदम राई			
अमन राई			

जनसेवा मा.वि. का कक्षा ३ का विद्यार्थीहरूको मातृभाषा जातीय भाषा नै देखियो भने जातिको भाषामा आ-आफ्नो मातृभाषा सँगसँगै नेपाली भाषा सबैले जानेको भाषा बताइएको छ । यिनीहरू पाँचै जना नेवारी समुदायमा बसोबास गर्ने गरेकाले नेवारी र राई दुवै जातले नेपालभाषा नै आमाबाबु, हजुरआमा, हजुरबबा, साथीभाइ, दिदी बहिनी लगायत समुदायका सबैसँग नेपालभाषा प्रयोग गर्ने गरिएको देखियो । यिनीहरूका लागि नेपालभाषा, राई भाषा र नेपाली भाषा तिनै भाषा प्रयोग गर्न सजिलो भएको पाइयो ।

यस विद्यालयको कक्षा ३ का यी विद्यार्थीहरूको भनाइअनुसार कक्षा कोठा बाहिर शिक्षकसँग, साथीहरूसित, पढ्दा लेख्दा भने नेपाली भाषा प्रयोग गरिएको पाइयो । परीक्षा र अतिरिक्त क्रियाकलापमा नेपाली भाषा प्रयोग गरिएको छ । यिनीहरूको धारणामा कक्षा १ देखि पाँचसम्म मातृभाषामा (हुने, मातृभाषामा) पढ्न पाए शब्दहरू सजिलै बुझ्न सक्नुका साथै पाठ्यवस्तु तथा सिकाइ प्रभावकारी हुने धारणा रहेको पाइयो ।

३.३ शिक्षामा नेवारी भाषाको प्रयोगसम्बन्धी प्राप्त अभिमत

३.३.१ प्रअसँगको अन्तर्वार्तामा आधारित

तीनवटा विद्यालयका प्रधानाध्यापकसँग (विभिन्न रूपबाट प्रश्नावली भराउँदा सामुदायिक विद्यालय श्री बाल कुमारीका प्र.अ. छत्रमणि अर्यालद्वारा नेपाली वा अङ्ग्रेजी भाषा जस्तै मातृभाषा विषय विद्यालयमा पढाउनु पर्छ जस्तो लाग्छ कि लाग्दैन भनी सोधिएको प्रश्नका सम्बन्धमा भाषा बचाउनु आवश्यक छ भनेर उत्तर दिनु भएको छ । जनसेवा मा.वि. का प्र.अ. श्रीमती नन्दकुमारी महर्जनद्वारा नेपालभाषा निकै राम्रो छ त्यसैले नेपालभाषा पढाउनुपर्छ भन्ने बताउनु भयो । त्यसरी नै निजी सामुदायिक विद्यालय हिलटाउन मा.वि. का प्रधानाध्यापक श्री राजन तन्डुकारद्वारा उही प्रश्नका सम्बन्धमा विद्यालयमा विभिन्न भाषीका विद्यार्थीहरू अध्ययनरत छन् भन्नु भएको छ ।

यही सन्दर्भमा (सोधिएको प्रश्न) तपाईको विद्यालयमा कुन कुन मातृभाषाको माध्यमबाट पढनपाठन गर्नुपर्छ भन्ने लाग्छ र किन भनी सोधिएको प्रश्नका सम्बन्धमा बालकुमारीका प्रधानाध्यापकद्वारा तामाङ, जनसेवाका प्रधानाध्यापकद्वारा नेपालभाषा र हिलटाउनका प्रधानाध्यापकद्वारा नेपालभाषालाई मातृभाषाका रूपमा पठनपान गर्नुपर्छ भन्ने लागेको कुरा व्यक्त गर्नुभएको छ । यसो भन्नुको कारणका सन्दर्भमा सिकाई उपलब्धि बढाउन र प्रा.वि. तहमा सहज र सार्थक शिक्षणका लागि मातृभाषामा शिक्षा दिनु आवश्यक भएको कुरा अभिव्यक्ति व्यक्त गर्नुभएको छ ।

यी तीनवटा विद्यालयहरूलाई नमुना छनौट गरी प्र.अ. हरूबाट मातृभाषा तथा यस नगरभित्रका विद्यालयहरूमा नेपालभाषा शिक्षणको सम्भाव्यता अध्ययन विश्लेषण गरिदा यस क्षेत्रमा नेपालभाषाको पठनपाठनका लागि नगरपालिकाबाट प्रत्येक वर्ष नेपालभाषा पठनपाठन हुने गरेका विद्यालयहरूलाई वर्षको ४०,०००/- (चालिस हजार) दिंदै आइरहेको पाइएको छ ।

कीतिपुर नगरपालिकाले नेपालभाषाको संरक्षण र विकासका लागि विद्यालयहरूलाई वर्षेनी चालिस हजार दिने काम गर्नुका साथै नगरपालिकामा प्रयोग हुने पत्रहरूमा समेत नेपालभाषाको लिपि प्रचलित प्रयोग गर्ने गरेको छ । विद्यालयहरूमा पनि नेपालभाषा र नेपालभाषाको लिपि प्रयोगलाई बढावा दिइदै आइरहेको छ ।

यसर्थ कीर्तिपुर नगरपालिकाका सामुदायिक विद्यालयहरूमा नेपालभाषाको शिक्षण जरुरी देखिएको छ । किनकि विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा नेपाली पछिको दोस्रो स्थान परेको छ । नेपालभाषा दोस्रोमा पार्नुको कारण यस क्षेत्रका विद्यालयहरूमा पढने बालबालिकाहरू स्थानीय बासिन्दाका मात्र नभई काठमाडौं उपत्यका भित्र व्यापार, नोकरी, मजदुरी लगायतका अनेक पेशाका नेपालीहरूको बसोबास रहेको र उनीहरूका बालबालिकाहरूले सामुदायिक विद्यालयमा पढ्ने हुनाले नेपाल भाषी भन्दा अन्य भाषीका बाहुल्यता देखिएको छ । जसले आफ्नो मातृभाषा प्रयोग नगरी राष्ट्रकै माध्यमभाषालाई अपनाउने गरेकाले यहाँ नेपालभाषा भन्दा नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने बढी देखिएका छन् । त्यसर्थ यहाँ नेपालभाषाको संवर्द्धन र विकासका लागि नेपालभाषालाई स्थानीय पाठ्यक्रम (मातृभाषा)का रूपमा विद्यालयमा अध्ययन अध्यापन गर्नु गराउनु पर्ने देखिन्छ ।

३.३.२ शिक्षकसँगको अन्तर्वार्तामा आधारित

बालकुमारी मा.वि., जनसेवा मा.वि. र हिलटाउन मा.वि. का प्रा.वि. तहका शिक्षकहरूको अन्तर्वार्ताबाट प्राप्त अभिव्यक्तिलाई विश्लेषणलाई देहायअनुसार गरिएको छ :

विद्यालयको नाम	शिक्षकको नाम	पढाउने विषय	मातृभाषा	विद्यालय क्षेत्रमा बोल्ने भाषा
बालकुमारी मा.वि.	माया बेल्वासे	सामाजिक, अङ्ग्रेजी, विज्ञान	नेपाली	नेपालभाषा र तामाङ

सामुदायिक सरकारी विद्यालय बाल कुमारी मा.वि. र जनसेवा मा.वि. का ६ जना शिक्षकहरूसँग अन्तर्वार्ता लिइएको विश्लेषणलाई तल प्रस्तुत गरिएको छः

क) बालकुमारी मावि :

बालकुमारी मा.वि. का १० महिना तालिम प्राप्त शिक्षकसँग आयोगबाट निर्मित प्रश्नावली भराई लिइएको अन्तर्वार्ताका प्रसङ्गमा माया वेलबासे अर्घाखाँची स्थायी बसोबास

भएकी ३४ वर्षको प्रा.वि. तहमा शिक्षण अनुभव भएका शिक्षिकाको भनाइ अनुसार बालकुमारी मा.वि. को माध्यमभाषा नेपाली, विद्यार्थीहरूसँग कुरा गर्दाको माध्यम भाषा नेपाली, भएको बताएकी छिन् भने त्यस विद्यालयको कक्षा २, ३, ४ र ५ मा विज्ञान अध्यापन गर्ने गरेको कक्षामा तामाङ, नेवार, राई, नेपाली र मगरभाषी विद्यार्थी छन् ।

अहिलेसम्म मातृभाषामा शिक्षण नगरेको र सो सम्बन्धी तालिम पनि नलिएको जानकारी दिनुका साथै मातृभाषा प्रयोगका सम्बन्धमा प्रोत्साहन नआएको बताउछिन् ।

यस विद्यालयकी शिक्षिकाहरू (मातृभाषा) स्थानीय भाषाका रूपमा र विषयका रूपमा शिक्षण गर्नुपर्छ भन्ने अभिमत प्रकट गरेकी छिन् । यसको कारण कक्षा १ देखि ३ सम्मका विद्यार्थीहरूलाई पढाइ तथा अध्यापन गरेको विषयवस्तु वा पाठ्यवस्तु बुझ्न सजिलो हुनुका साथै आफ्ना भाषाको ज्ञान हुने कुरा बताएकी छिन् तर बहुभाषी हुनाले कक्षाकोठा व्यवस्थापन र शिक्षक व्यवस्थापन, शिक्षण सिकाइ, पाठ्यसामग्री व्यवस्थापन र परीक्षा व्यवस्थापनमा समस्या हुने कुरा बताएकी छिन् । निचोडमा यी समस्या समाधान गर्न सके राम्रो हुनुका साथै बाहुल्यता भएको स्थानीय भाषा मातृभाषाका रूपमा शिक्षण गर्नु उपयुक्त भएको बताइएकी छिन् । मातृभाषामा पठनपाठनका लागि सुनिश्चित गर्न नीतिगत र कार्यान्वयन तहमा के के गर्नुपर्छ भनी सोधिएको प्रश्नको जवाफमा यस विद्यालयका शिक्षिकाहरूद्वारा स्थानीय तहमा प्राविधिकहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने मातृभाषाी शिक्षकको व्यवस्थापन विद्यालयबाट गर्नुपर्ने जस्ता नीतिगत र कार्यान्वयन तहमा गर्नुपर्ने सुझाव दिएका छन् ।

ख) जनसेवा मावि कीर्तिपुर

जनसेवा मा.वि. को प्रा.वि. तहकी ४९ वर्षकी ललिता महर्जन र ४८ वर्षकी मिरा महर्जनसँग अन्तर्वार्ताका प्रश्न दिइदा दुवै शिक्षिका नेपालभाषा मातृभाषा भएका र त्यही भाषा घरायसी भाषाको रूपमा प्रयोग गर्ने पृष्ठभूमिका हुन् । उनीहरूद्वारा विद्यालय क्षेत्रमा नेपालभाषा, नेपाली भाषा र अङ्ग्रेजी भाषासमेत बोल्ने गरेको बताएका छन् । उनीहरूका अनुसार उक्त विद्यालयमा नेपालभाषा, नेपाली भाषा र अङ्ग्रेजी भाषालाई माध्यमका रूपमा प्रयोग गरेको बुझिएको छ । मिश्रित भाषी भएका विद्यार्थीहरू भएकाले नेवारी समुदायका

विद्यार्थीहरूका लागि नेपालभाषामा सिकाउने गरेको बताउने ललिता महर्जनले मातृभाषा बोल्न प्रोत्साहन दिएको बताएकी छन् :

विषयका रूपमा मातृभाषा शिक्षणका लागि कक्षाकोठा, शिक्षक, शिक्षण प्रक्रिया, पाठ्यपुस्तक र परीक्षा तथा मूल्याङ्कनका सम्बन्धमा मौन रहेको देखिन्छ भने विभिन्न भाषाका शिक्षक, शिक्षक अनुसार सिकाइ प्रक्रिया हुने कुरा बताएका छन् । त्यस्तै पाठअनुसार सामग्री र परीक्षाका सम्बन्धमा लिखित, मौखिक र अवलोकनद्वारा मूल्याङ्कन गर्ने गरिएको बताएका छन् ।

सहभागी शिक्षिकाहरूद्वारा मातृभाषालाई माध्यमका रूपमा प्रयोग गरेमा भाषाका सीपहरू विकास गराउन सजिलो हुने कुरा बताइएको छ भने यो प्रक्रिया ECD देखि उच्च तहसम्म गराउनु पर्छ भनिएको छ ।

जनसेवा माध्यमिक विद्यालयमा मातृभाषाको माध्यमबाट शिक्षण गर्न सोधिएका सम्बन्धमा हालसम्म यस कार्यका लागि कक्षाकोठा र शिक्षक दुवै व्यवस्था भएको छैन भन्ने बुझियो । त्यस्तै शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री व्यवस्था नभएको बताइएको छ भने परीक्षा तथा मूल्याङ्कन बहुभाषिक शिक्षा सञ्चालन विधि र मानव संसाधन विकासका लागि हालसम्म कुनै प्रयास नभएको बताइएको छ ।

यस विद्यालयमा बहुभाषिक शिक्षा सञ्चालनका लागि हालसम्म आयोगबाट सोधिएका कक्षाकोठा व्यवस्थापन, शिक्षक व्यवस्थापन, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया, पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री, परीक्षा तथा मूल्याङ्कन र बहुभाषिक शिक्षा सञ्चालन विधि आदि सम्बन्धी कुनै व्यवस्था भई नसकेको बुझिन आएको छ ।

कीतिपुर नगरपालिकाबाट नयाँ नेपाल र गणतन्त्र नेपालको शुरुवात सँगसँगै नेपालका भाषाहरूको संरक्षण गर्ने नीति लिएको अवस्थामा कीर्तिपुर नगरभित्रका सबै विद्यालयहरूमा नेपालभाषालाई मातृभाषा शिक्षाका रूपमा होस या स्थानीय भाषाका रूपमा शिक्षण गर्न गराउन निर्देशन गर्नुका साथै बजेट तर्जुमा गरेर प्रत्येक विद्यालयलाई प्रतिवर्ष ४०,०००/- (अक्षेरूपी रु. चालिसहजार रूपैया) उपलब्ध गराउने काम झण्डै १० वर्ष अघिदेखि हुँदै आएको स्पष्ट रूपमा यही अनुसन्धान शुरु गर्नु अघि भाषा आयोग र कीर्तिपुर

नगरपालिकाको संयुक्त तत्वावधानमा कीर्तिपुर स्थित होटल हिल साइटमा बसिएको अन्तर्क्रिया तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रममा जानकारी गराइसकिएको छ ।

ग) हिल टाउन मा.वि.

शिक्षामा मातृभाषा प्रयोगको सम्भाव्यताको अध्ययनका लागि गरिएको अनुसन्धानमा हिलटाउन मा.वि. का तर्फबाट हर्षलक्ष्मी महर्जन र लक्ष्मी महर्जन दुईजनालाई अन्तर्वार्तामा सहभागी गराई भाषा आयोगबाट तयार गरिएको प्रश्नावली प्रयोग गरी अन्तर्वार्ता लिइएको छ । दुवै शिक्षिकाहरू नेपालभाषा मातृभाषा भएका प्राथमिक तहका स्थानीय महिला शिक्षक हुन् ।

उनीहरूको कक्षाको माध्यमभाषा नेपाली र अङ्ग्रेजी हो । उनीहरूका कक्षाकोठामा बहुभाषी विद्यार्थीहरू छन् । स्थानीय विषयका रूपमा मातृभाषा शिक्षणका लागि हालसम्मको तयारी शुन्य अवस्थामै छ भने भाषिक ज्ञान भएका विज्ञको अभाव देखिन्छ । विषयका रूपमा मातृभाषा शिक्षणका लागि सोधिएका विषयमा शून्य प्राय छन् । मातृभाषामा पठनपाठन गर्नका लागि नीतिगत र कार्यान्वयनका लागि समयसमयमा तालिम दिनुपर्ने, विषयगत शिक्षकको व्यवस्था गर्नुपर्ने, मातृभाषा बोल्न प्रोत्साहन दिनुपर्ने देखिन्छ ।

बालकुमारी मा.वि.को देवका पाण्डे र माया वेल्वासे, जनसेवाकी मिना श्रेष्ठ र हिल टाउनका रुसा महर्जन र स्वस्ती महर्जनका अनुसार अभिवादन नेपाली भाषामा नमस्काररर मातृभाषामा तामाङमा फयाफुल्ला/तसीवेले भनेको त्यस्तै जनसेवा र हिलटाउनले अंग्रेजीमा भनेका छन् ।

- कक्षा कोठाको व्यवस्थापनमा भाषिक समुह र सामग्रीको सजावट नभएको
- शैक्षिक सामग्रीको प्रयोगमा कुनै पनि नभएको
- माध्यमका रूपमा मातृभाषा प्रयोग नभएको
- शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको माध्यम भाषा मातृभाषा नभएको, समूह क्रियाकलाप भएको तर भाषागत नभएको
- विद्यार्थी सहभागिता केही मात्रामा भएको
- प्रश्नोत्तर उपयुक्त रूपमा नभएको तथा मातृभाषामा पनि नभएको
- पृष्ठपोषण दिने गरेको

३.३.३ अभिभावकहरूसँगको अन्तर्वार्तामा आधारित

सहभागी अभिभावकहरूको मातृभाषा र समुदायको भाषा जातीय नै भएको देखियो । दम्पत्तिबिचको मातृभाषा प्रयोगको अवस्था राम्रो रहेको र एकै भाषिक समुदायका दम्पत्ति भएकोले मातृभाषाको अवस्था राम्रो रहेको बताइएको छ । आफ्ना बच्चाहरूले मातृभाषा बाहेक नेपाली र अङ्ग्रेजी जानेको बताए । घरमा जेष्ठ बाजे बज्यैले बच्चाहरूसँग नेवारले नेपालभाषा र तामाङले तामाङ भाषाका साथै नेपाली भाषामा कुरा गरेको बुझिएको छ ।

घरपरिवारमा तामाङ र राईले राई भाषा बोल्छन् भने नेवारले नेपालभाषा नै बोल्ने गरेका छन् । आफ्ना बालबालिकासँग मातृभाषामै कुरा गर्छन । समागोष्ठीमा त नेपाली भाषा हुनु स्वाभविकै हो । आफ्ना बालबच्चाहरू मातृभाषा, नेपाली र अङ्ग्रेजी जान्दछन् ।

मातृभाषाको संरक्षणका लागि मातृभाषामा पढ्न प्रोत्साहन गरिएको छ । साक्षरता कार्यक्रम सहज बुझाइको लागि मातृभाषामा हुनुपर्ने बताउँछन् । मातृभाषाको सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि स्थानीय निकायबाट बजेट र दरबन्दी व्यवस्था गर्नुपर्ने बताइएको छ ।

प्रारम्भिक बाल शिक्षाको सम्बन्धमा अभिभावकहरू मातृभाषा नै माध्यम भाषा हुनुपर्छ भन्ने लागेको बताउँछन किनभने मातृभाषामा शिक्षा दिइएको खण्डमा बच्चाहरूलाई सञ्चार गर्न सजिलो लाग्ने, सिकाइ सहज हुने, कक्षा सञ्चालनमा सहज लाग्ने कुरा बताउँछन् ।

स्थानीय भाषा विषयका रूपमा मातृभाषा विषय शिक्षण किन गर्नुपर्छ होला ? भन्ने प्रश्नका सम्बन्धमा अभिभावकहरूले यसरी मातृभाषालाई स्थान तथा महत्त्व दिँदा मातृभाषाको राम्रोसँग संरक्षण हुने हुँदा यसो गर्नु राम्रो हुन्छ भनी प्रतिक्रिया दिएका छन् । यो अवसर प्राथमिक तहमा गर्नु राम्रो मानेका छन् । यसरी शिक्षण गर्दा केही समस्याहरू हुन सक्छ कि ? भन्ने जिज्ञासाका सम्बन्धमा अभिभावहरूले कक्षाकोठाको अभाव देखाउनुका साथै यसलाई समाधान गर्न सक्ने आत्मबल समेत आफूहरूमा भएको बताउँछन् । शिक्षक व्यवस्थापनका सम्बन्धमा मातृभाषा शिक्षक व्यवस्था, विज्ञ अभाव हुन सक्ने सम्भावना औंल्याइएको छ ।

पाठ्यसामग्री निर्माण गर्न कठिन हुने र विषयगत शिक्षक, कक्षाकोठा व्यवस्थापन भने कठिन हुन सक्ने औल्याएका छन । यस विद्यालयमा कुन कुन मातृभाषाको माध्यमबाट पठनपाठन सुरु गर्नुपर्छ भन्ने जिज्ञासाका सम्बन्धमा बहुसंख्यक नेवार समुदाय भएको हुनाले नेपालभाषालाई माध्यम भाषाका रूपमा प्रयोग गर्दा उपयुक्त हुने विचार व्यक्त गरिएको छ ।

मातृभाषामा पठनपाठन निश्चित गर्न नीतिगत र कार्यान्वयन तहमा सुधारका लागि स्थानीय तह, विद्यालय तह र समुदाय तहबाट सम्पूर्ण पक्षको व्यवस्थापन गर्ने जिम्मा लिनुपर्ने बताइएको छ भने विद्यालय तहबाट सिकाइ सहजीकरण गर्नुपर्ने तथा समुदायबाट मातृभाषाप्रति चासो लिनुमा साथै प्रोत्साहनको वातावरण तयार गर्नुपर्ने विचार व्यक्त भएको छ ।

३.३.४ कक्षा अवलोकनमा आधारित

यी विभिन्न शीर्षकमा हेर्दा नेपाली भाषामा मात्र प्रयोग हुँदै गरेको पाइएको छ किनकि मातृभाषामा गर्ने गराउने हालसम्म कुनै निर्देशन नभएको र पाठ्यपुस्तक पनि हुनाले यसो भएको भन्न सकिन्छ । यसै सन्दर्भमा कीर्तिपुर नगरपालिकाका शिक्षा समन्वय समितिका निरीक्षक विश्वास रोक्काबाट अवलोकन हुँदा मातृभाषा तथा बहुभाषागत शिक्षण नभएको तर अङ्ग्रेजी भाषा संसारको मुख्य भाषा भएकोले त्यसलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने कुरा अभिव्यक्ति गरिएको छ ।

अध्याय : ४

सारांश, निष्कर्ष तथा सुझाव

४.१ सारांश

१. विद्यालयमा भाषाको नक्साङ्कन

भाषा आयोगद्वारा नेपालका विभिन्न भाषाहरूको तत्तत् स्थानहरूमा बसोबास गरेका जात र भाषाको अध्ययन गरिएको छ । देशका १२५ भाषाहरूको संरक्षण र प्रबोधीकरण गर्नु उपयोगी र आवश्यक भएको छ । कीर्तिपुर नगरपालिकाका भाषाहरूको अध्ययन, संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु आवश्यक छ। यस अध्ययनबाट सङ्कलित सत्य तथ्य कुरा तथा तथ्याङ्कका माध्यमबाट प्रकाश पार्न चेष्टा गरिएको छ।

काठमाडौं जिल्लाको दक्षिण पश्चिमतिरको लाम्चो आकारको वस्ती रहेको डाँडो कीर्तिपुर हो । त्यही कीर्तिपुरको नामबाटै चोभार, भाजङ्गल, गणेशस्थान, टौदह, पाँगा, नगाउँ, चम्पादेवी लगायत विभिन्न ग्रामीण वस्तीहरूलाई समेटेर कीर्तिपुर नगरपालिका नामाकरण गरिएको छ । यस नगरभित्र ३९ वटा विद्यालयहरू सञ्चालित छन् । २०६८ सालको राष्ट्रिय जनगणनाबाट कीर्तिपुरमा ६७४९३ जनसंख्या भएको बुझिएको छ। तीमध्ये नेवार २३२०८ जना प्रतिशतमा ३४.३८% पाइएको छ । त्यसपछि अन्य भाषीहरू करिब १२.४६% पाइएको छ। यसभित्र कीर्तिपुर न.पा. बाहिरका पनि छन्। यस नगरमा पाइएका प्रमुख जाति र भाषाको संख्या तल तालिका नं. १ मा प्रस्तुत गरिएको छ :

प्रस्तुत तालिका अनुसार नेपाली, नेवारी, तामाङ, मैथिली र मगर आदि भाषाहरू प्रमुख वक्ताका रूपमा देखिएको छ । नेपाली पछि नेवारी भाषा बढी भएकोले नेवार मातृभाषा अध्ययन अध्यापन गर्न सम्भाव्यता देखिएको छ।

२. मातृभाषाको विकास स्तर पहिचान

नेवारीभाषाको तथा नेवारको मातृभाषा स्तर पहिचानका लागि सर्वेक्षण गरिएकोमा प्राप्त विकासको अवस्था प्राप्ति र विश्लेषणलाई निम्नलिखित बुँदागत रूपमा औंल्याउन सकिन्छ :

१. स्थानीय नेवार बासिन्दाको घरपरिवार, चाडपर्व, भोजभतेर अथवा सांस्कृतिक क्षेत्रमा र कार्यक्रमहरूमा समेत नेवारी भाषा नै प्रयोग हुने गरेको आधारमा सञ्चारको माध्यम नै नेवारीभाषा भएको देखिन्छ ।

२. घरायसी कामकाजमा तिनै पुस्ताका बिचमा संवाद तथा सञ्चारको भाषाका रूपमा नेवारीभाषा प्रयोग भइरहेको पाइयो । सरकारी नीतिमा अभ्म रणबहादुर शाहका पालादेखि नै नेवारी भाषालाई बोलचालको भाषाका रूपमा प्रयोग नगर्न हतोत्साहित गरिएकोले पनि बाध्य भएर नेपाली भाषाको प्रयोग भएको देखिन्छ ।

३. नेवारी भाषामा आलेखनको प्रयास मल्लकालमै धेरै राम्रो थियो । उही समयदेखि उपत्यकाका नेवार समुदाय नेपालभाषाप्रति प्रेम र जागरण भएकाले नेवारी भाषालाई सांस्कृतिक क्षेत्रमा ज्यादा प्रयोग गरिएको देखिन्छ । त्यसैले होला पृथ्वीनारायण शाहले एकीकरण गरिसक्दा पनि नेवारी भाषालाई हतोत्साहित पार्ने काम गरिएन । प्रताप शाहद्वारा त चीनसँगको सम्भौतापत्र नै नेपालभाषामा गरिएको कुरा इतिहासबाट देखाइएको छ । त्यसकारण पनि नेपालभाषाको महत्त्व बुझेका छन् र अभिलेखीकरण कार्यमा, पुस्तक लेखनमा पुस्तान्तरण समेत हुँदै आएको छ ।

४. सञ्चार र शिक्षाका विभिन्न माध्यमहरूमा मातृभाषा यथेष्ट मात्रामा प्रयोग भइरहेको वृतान्त सामुन्ने छ । विभिन्न पत्रपत्रिका, रेडियो नेपाल, टेलिभिजन, एफ.एम. विद्यालय, महाविद्यालयमा ऐच्छिक विषयका रूपमा पठनपाठन हुँदै आइरहेको छ ।

५. नेपालभाषामा वर्ण तथा लिपि १३ प्रकारका निर्धारित छन् । शब्दकोश र व्याकरणहरू समेत निर्माण भएका छन् ।

६. साहित्यिक क्षेत्रमा नियाल्ने हो भने यस भाषाको साहित्य धेरै उच्च स्तरसम्मै पुगिसकेको थियो । जङ्गबहादुर राणाको उदयपश्चात् नेवारी भाषामा लेखिएका धार्मिक ग्रन्थ, पुस्तकहरू जलाइ दिएका थिए भने क्रमशः अभ्म रणबहादुर शाहले त काठमाडौँका नेवारहरूलाई परिवारसहित उपत्यकाबाट निकाला गरेका थिए । उही समय उपत्यकामा विफर नलागेका नेवार परिवार दुःख पीडाका साथ नेपालका विभिन्न गाउँ ठाउँहरूमा बाध्यतावस बसाइसराई गर्नु परेको थियो ।

३. शिक्षामा मातृभाषाको प्रयोग सम्भाव्यता

कीर्तिपुर नगरपालिका क्षेत्रका १९ वटा सामुदायिक र निजी विद्यालयहरूको अध्ययन गर्दा सेवा क्षेत्रमा नेपाली भाषा प्रयोग हुने गरेको छ भने सम्पर्कको भाषामा स्थानीय घर, समुदाय र समाजमा नेवारीभाषा प्रयोग गर्ने गरिएको छ । १९ विद्यालयहरूका ३६४ जना अभिभावकलाई प्रश्नावली प्रयोग गरिँदा नेपाली र नेपालभाषा १७० जना र ५१ जनाद्वारा नेपालभाषा पनि प्रयोग गरिएको छ भने २२१ जनाद्वारा नेपालभाषा प्रयोग गरिएको यस तथ्याङ्कले देखाएको छ ।

१. यस अध्ययनमा कीर्तिपुर नगरपालिकाका १९ वटा विद्यालयहरूका विद्यार्थी, शिक्षक, प्रधानाध्यापक, अभिभावक र सरोकार राख्ने सबैसँग छलफल गरिएको छ र प्राप्त सूचनाको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

२. जनसंख्याका हिसाबले कीर्तिपुर नगरपालिकामा नेपाली भाषा ३५८७८ जनाले प्रयोग गर्ने गरेकाले पहिलो स्थानमा रहेको छ । नेपालभाषा २३२०८ जनाले प्रयोग गरेकाले दोस्रो स्थानमा रहेको छ ।

३. नगरपालिकाका सबैका लागि छनोट गरिएको १९ वटा विद्यालयका ३६४ जना विद्यार्थीहरूमध्ये २३९ जनाले नेपालभाषा प्रयोग गर्ने गरेका छन् : जुन ६५.७% प्रतिशत पर्दछ भने नेपाली भाषा प्रयोग ८३ जना २२.४% प्रतिशत, तामाङ ३ प्रतिशत राई २.५% प्रतिशत र डोटेली ३.० प्रतिशत, मगर २.२% त्यसैगरी अभिभावकतर्फ ३६४ जनामध्ये नेपालभाषा मात्र प्रयोग गरेर घर परिवार सञ्चालन गरेका अभिभावकहरू १३४ जना, नेपाली भाषा १०२ जना पाइएको छ । यसबाट नगरका अभिभावक र विद्यार्थीहरू नेपालभाषा मातृभाषा प्रयोग गर्ने वक्ता अत्यधिक रहेको पाइएको छ । हजुरबा हजुरआमासँग बोल्ने भाषाको तथ्याङ्क नियाल्दा ३६४ जना मध्ये बालबालिकाहरूका हजुरआमा बुबाहरूमा १३४ जना नेपालभाषा बोल्ने संख्या अर्थात् ३६.८ प्रतिशत, नेपाली भाषा ९४ जना २५.८% प्रतिशत पाइएको छ । अन्यले दुईतिन भाषा बोल्ने गरिएको पाइएको छ । यस तालिकाबाट यस नगरका विद्यालयका अभिभावकहरूसँग पनि अधिक संख्या नेपालभाषालाई नै सञ्चारको माध्यम भाषा बनाइएको स्पष्ट देखिन्छ ।

४. यस अध्ययनअनुसार धेरै विद्यार्थीहरू नेपालभाषा मातृभाषाका देखिएका छन् । त्यसकारण विद्यार्थीहरू स्कुलबाट फर्केपछि नेपाली प्रयोग नगरी नेपालभाषा नै प्रयोग गर्नेहरूको बाहुल्यता देखियो । बालबालिकाहरू आमाबासँग, हजुरआमा हजुरबासँग नेपालभाषामा भाषिक अभिव्यक्ति अभिव्यक्त गर्दछन् । त्यस्तै ती हजुरआमा हजुरबुवा र आमाबुवाहरू पनि छोराछोरी नातिनातिनीहरूसँग नेपालभाषामा कुरा गर्ने गरिएको पाइयो । यस आधारमा कीर्तिपुर नगरपालिकाका प्रा.वि. तहमा औपचारिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षामा नेपालभाषालाई माध्यम भाषाको रूपमा प्रयोग गर्न सकिने कुरा स्पष्ट रूपमा देखिएको छ ।

४.२ निष्कर्ष

१. विद्यालयमा भाषाको नक्साङ्कन

कीर्तिपुर नगरपालिका भित्र कुल भाषा संख्या ८२ छन् तर गणना योग्य संख्या भने २९ भाषा मात्र देखिन्छ । यी मध्ये प्रथम स्थानमा नेपाली भाषी वक्ता ३५८७८ जना दोस्रो स्थानमा नेपालभाषा वक्ता २३२०८ जना देखिएका छन् । त्यस्तै अन्य भाषामा तामाङ, मैथिली, मगर, डोटेली, थारु आदिको पनि बसाइ थलोको रूपमा पाइएको छ ।

समुदायमा भाषा प्रयोगको अवस्थाअनुसार शिक्षकहरूलाई परिचालन गरेर स्थानीय, बहालमा बसेका लगायत २७४६ जनालाई प्रश्नावली प्रयोग गर्दा ३८ जात तथा भाषाहरू प्राप्त भएका छन् । उक्त प्रश्नावलीबाट प्राप्त जानकारी अनुसार पहिलो स्थानमा नेपालभाषा वक्ता १४१३ जना नेपाली भाषी ६२६, तामाङ २९६, मगर १००, मैथिली ५९, राई ५४, चौधरी २८, थारु २५, मधेसी २२, लामा १६ र अन्य गरेर ३८ भाषा वक्ता भएको देखियो ।

यस जानकारीका आधारमा कीर्तिपुरको विद्यालयहरूमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको अभिभावक उपस्थितिको आधारमा नेपालभाषालाई नै पहिलो प्राथमिकता दिनुपर्ने कुरा स्पष्ट भएको छ । यहाँ नेपाली भाषा सरकारी कार्यालयीय भाषाको रूपमा देखिन्छ भने समुदाय परिवार लगायत सबैजसो स्थानहरूमा नेपालभाषा नै प्रयोग गर्ने बानी बसेको देखिएकाले यस स्थानमा नेपालभाषालाई मातृभाषाका रूपमा र माध्यम भाषाको रूपमा प्रयोग गर्न उपयुक्त र आवश्यक भएको स्पष्ट रूपमा देखिएको छ ।

२. मातृभाषाको विकास स्तरको पहिचान

कीर्तिपुर नगरपालिकामा बाहुल्यता वा बहुसंख्यक जात, भाषिक समुदायलाई नियाल्दा नेपाली भाषा पहिलो स्थानमा देखिन्छ भने नेपालभाषा दोस्रो स्थानमा देखिन्छ । मातृभाषाको लागि सर्वेक्षण गरिएको नेपालभाषाको विकास स्तरलाई देहायअनुसार देखाउन सकिन्छ :

१. कीर्तिपुर नगरपालिकाका छनोटमा परेका विद्यालय र अभिभावक, स्थानीय जनसमुदाय लगायतलाई प्रश्नावली भराई बुझिए अनुसार यस क्षेत्रका घरपरिवार, मेलापात, संस्कृत चाडपर्व, सार्वजनिक स्थल र कार्यक्रमहरूमा नेवारहरू नेपालभाषामै सञ्चार संवाद गर्ने गरेका छन् । सरकारको भाषानीति अझै कायम हुनाले सरकारी कामकाजमा यहाँका जुनसुकै भाषीको मातृभाषालाई हेय दृष्टिले हेरिने गरिए पनि नेवारहरू आफ्ना मातृभाषालाई पुस्तान्तरण गर्न सबल देखिएको छ । यसो हुँदा हुँदै पनि सरकारको कार्यनीतिका कारण बाध्यतावश नेपाली भाषातिर उन्मुख हुनुपरेको कुरा नकार्न सकिन्न । हुन त यो सरकारी परम्परा रणबहादुर शाहको कार्यकालबाटै उपत्यकाका धेरै नेवारहरूलाई गाउँघर निकाला गरिएको थियो भने श्री ३ जङ्गबहादुर राणाबाट नेवारी भाषालाई अधिक रूपमा थिचोमिचो गर्न शुरु गरिएको थियो । नेवारी भाषालाई अझ जुद्ध शमशेरबाट नेपाली भाषा बोल्नेलाई मात्र सरकारी कार्यालयको कर्मचारीमा नियुक्त गर्ने कार्यनीति बनाउनाले नेपालभाषा शुन्यतामै झरेको पाइन्छ । त्यस्तो पक्षपातपूर्ण अन्यायी सरकारी कार्यनीति हुँदाहुँदै पनि यस क्षेत्रका नेवारहरूद्वारा नेपालभाषालाई मर्न दिइएन । नेपालको संविधान २०४७ बाट मातृभाषामा शिक्षा दिने नीति लिइए पश्चात नेपालभाषाको विकासमा राष्ट्रभरका नेवार समुदाय अझ कीर्तिपुरका स्थानीय बासिन्दाले वैज्ञानिक शिक्षासमेत नेपालभाषामा दिने परम्पराको विकासको आवश्यकता महसुस गरेपश्चात स्थानीय निकायबाट संघसंस्था परिचालन गरी पाटीहरूमा नेपालभाषाको माध्यमलाई बढावा दिइँदै आइरहेको कुरा अवगत छ । यसर्थमा यस क्षेत्रमा बहुभाषिक मातृभाषिक नीति पारित गरेर नेपालभाषामा शिक्षा दिने नीति लागु गरिनु पर्ने स्पष्ट रूपमा देखिएको छ ।

२. यस अध्ययन अवलोकनबाट यस क्षेत्रका विद्यालयहरूका नेवार विद्यार्थीहरू, घरपरिवार, साथीहरूबिच आपसमा नेपालभाषा नै प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ । त्यति मात्र नभई कक्षाभित्र पनि मातृभाषा नै प्रयोग गर्ने गरेको पाइएको छ । नेवारी भाषी विद्यार्थीहरू नेवारी भाषी शिक्षक लगायत प्रशासनिक कर्मचारीहरूसँग समेत नेपालभाषा प्रयोग गर्ने गरेको देखिएको छ । यसकारण पनि बहुभाषी तथा मातृभाषी शिक्षा नीति अपनाउनुपर्ने देखिन्छ ।

३. नेपालभाषामा राष्ट्रिय स्तरमै साहित्य, अभिलेखन र पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक तयार भए अनुसार यस कीर्तिपुर नगरपालिकाबाट पनि स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक नै तयार गरिएको छ र सबै विद्यालयमा अनिवार्य रूपमा प्रयोग तथा कार्यान्वयन गर्ने लक्ष्य राखिएको छ । त्यसका अलावा विभिन्न विधामा विभिन्न व्यक्तिहरूबाट नेपालभाषामा पुस्तक, पत्रिका र अनेक विधामा श्रृजनात्मक लेखन हुँदै आइरहेका कारणले यस नगरभित्रका विद्यालयहरूमा नेपालभाषा मातृभाषाको उत्थानका लागि माध्यम भाषाका रूपमा यो पुस्ताबाट भावी पुस्ताका लागि पुस्तान्तरण गराएर नेपालभाषाको स्थायी विकास र प्रवर्द्धन गर्न समेत विद्यालय तहमा नेपालभाषाको प्रयोग आवश्यक र उपयुक्त भएको देखिन्छ ।

४. नेपालभाषी विद्यालय शिक्षामा ऐच्छिक विषयका रूपमा स्नातकोत्तर तहसम्म पठनपाठन हुँदै आइरहेको भाषा हो । यस भाषामा १३ प्रकारका वर्ण प्रयोग भइसकेका, व्याकरण र पुस्तक लेखन भइसकेको, नेपालीभाषा पछिको सम्पन्न भाषा हुनाले प्राथमिक तहमा माध्यम भाषाका रूपमा अपनाउन उपयुक्त देखिन्छ ।

३. कीर्तिपुर नगरपालिकाको शिक्षामा मातृभाषाको प्रयोग सम्भाव्यता

माथि उल्लेख भएका विभिन्न कारणलाई नियाल्दा कीर्तिपुर नगरपालिकाका विद्यालयहरूमा अत्यधिक मात्रामा नेपालभाषा मातृभाषा भएका विद्यार्थी, अभिभावक जनसमुदाय हुनुका साथै शिक्षा र सांस्कृतिक पक्षमा समेत नेपालभाषाको प्रचलन राम्रोसँग भइरहेको हुनाले यस भाषालाई शिक्षामा प्रयोग गर्नु बढी व्यावहारिक र वैज्ञानिक सम्भाव्यता देखिएको व्यहोरा सिफारिस गरिन्छ ।

यसका साथै अन्तमा यस नगरपालिकाभित्र रहेका तथा अन्य शिक्षा तथा भाषाविद्हरूद्वारा अन्तरक्रियात्मक कार्यक्रमबाट नेपालभाषामा शिक्षा दिन कक्षा व्यवस्थापन, शिक्षक तालिम लगायत शैक्षिक सामग्रीका सम्बन्धमा आवश्यक सुझाव र निर्देशन प्राप्त गरेर कार्यक्रम अगाडि बढाउन सकिने व्यहोरा समेत अनुरोध गरिन्छ ।

सन्दर्भसूची

आचार्य, बाबुराम (२०५४), *नेपालको साँस्कृतिक परम्परा,* काठमाडौँ : काष्ठमण्डप प्रिन्टिङ प्रेस ।

दाहाल, बल्लभमणि (२०३७), नेपालका चिनियाँ तिव्वती भाषाहरुको पारिवारिक वर्गीकरण, *वाङ्मय,* वर्ष १, अंक १, नेपाली शिक्षक समिति, कीर्तिपुर बहुमुखी क्याम्पस, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

नेपाल, पूर्णप्रकाश (२०५३), *नेपाली भाषाको साहित्यिक मीमांसा,* काठमाडौँ : एकता बुक्स एन्ड डिस्ट्रिव्युटर्स प्रा.लि. ।

नेपाल सरकार, *नेपालको संविधान २०७२*।

नेपाल सरकार, *भाषा ऐन २०७४*।

ने.रा.प्र.प्र. (२०५४), *नेपाली व्याकरणका केही पक्ष,* काठमाडौँ : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

प्रधान, प्रयागमान (ने.सं. ११४०), *म्हिगः निसेँ थौंः किपूया छुँ पक्ष,* कीपू : कीर्ति रिसर्च सेन्टर ।

भाषा आयोग (२०७४), *भाषा आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन,* काठमाडौँ : भाषा आयोग ।

श्रेष्ठ, चन्द्रबहादुर र बस्न्यात, सम्झना (२०६७), *शैक्षिक सुपरिवेक्षण,* काठमाडौँ : विद्यार्थी प्रकाशन प्रा.लि. ।

CBS (2012), *National Population and Housing Census 2011* (National Report), Kathmandu: Government of Nepal, Central Bureau of Statistics, Nov. 2012

S.P. Corder (1974), *Error analysis, In J.P. Allen and S.P. Corder (Eds.), Techniqus in applied linguistics* (the Edinburgh Course in applied linguistics, vol. 3) LonodnL Oxford University Press.

UNESCO (2008), *बहुभाषी शिक्षा विस्तारको लागि सहयोग सामाग्री* United Nations Educational Scientific and Culturer Organization. (UNESCO), Kathmandu, Nepal.